

KUSTBON

FÖRBINDELSLÄNK
FÖR ESTLANDS
SVENSKAR

NR 3 ÅRGÅNG 46
SEPTEMBER 1989

Österby brygga på Nuckö idag.

"Härifrån utgick de flesta resorna till köp- och skolstaden Hapsal och härifrån startade den långa resan västerut sommaren 1944 för de rickul-, sutlep- och nucköbor som fått myndigheternas tillstånd att följa med motorseglaren "Juhan" över Östersjön."

Foto E.NYMAN

Förbindelselänk för Estlands svenskar

Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER

Ansvarig utgivare och tf redaktör:

Thomas Lorentz

Redaktionskommitté:

Tomas Dreijer,

Sven Salin, Göran Treiberg

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned

11342 Stockholm

Tel. 324878

Kustbons & SOV:s postgiro

351311-6

1989 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 140 kr

Dödsannonser 170 kr

Övrig annonsering:

1/1 775:- 1/2 450:-

1/4 275:- 1/8 170:-

ISSN 0345-6706

ÖPPETTIDER i SOV:s och

KUSTBONS expedition

måndag – torsdag 09.00–14.00

(juli månad stängt)

Produktion:

STURE ROOS REKLAM & TRYCK AB 1989

Innehåll

Ett nytt kapitel i estlandssvenskarnas historia av Sven Salin	2
Människan och tiden, en utställning/tideräkningen och årets fester av Gustav Ränk	3
Estland sommaren 1989 av Elmar Nyman	4
Resan tillbaka av Edvin Lagman	8
Estlandssvensk släktforskning	11
Själv frågor och själv svarar jag ur "Maaleht" övers. Viktor Aman ..	12
En spillra finns kvar av den svenska kulturen av Jimmi Dominus	15
När vi lämnade Runö av Jakob Grahn	17
Ett återseende av hembygden av Tomas Dreijer	19
Rågöbornas danslag på Estlands-turné av Arnold Lindgren	22
Meddelanden, Notiser, familjenytt	7,14,24
Bemärkelsedagar	26

Sven Salin Ett nytt kapitel i estlandssvenskarnas historia

Under 1989 har Svenska Odlingens Vänner firat sitt 80-årsjubileum. Gammalsvenskbyborna har samma år firat 60-årsjubileet av ankomsten till Sverige 1929. Åtskilliga andra estlandssvenskar har i år kunnat högtidligt hålla 45-årsminnet av sin ankomst till Sverige 1944. Det har vid dessa tillfällen varit naturligt att blicka tillbaka på estlandssvenskarnas växlingsrika historia.

Många estlandssvenskar har också i år för första gången fått möjlighet att besöka den gamla hembygden. Det har inneburit känslomättade upplevelser av glädje och lycka att återigen få trampa de kära stigarna och se trakter där man lekt som barn. Det har naturligtvis också för några blivit en besvikelse att se att boningshuset förfallit eller t o m rivits, att ängarna växt igen och jordbruk lagts ner.

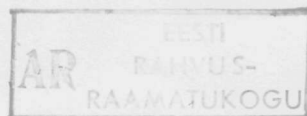
Vi andra som ännu inte haft möjlighet att göra ett återbesök har i radio och TV kunnat följa reportage om återföreningar och om spillror av svenskhet som bevarats i de gamla trakterna. Vi har nästan dagligen i tidningarna kunnat läsa om Estlands kamp för ökad frihet och självständighet. Både ester och estlandssvenskar har återigen sett möjligheter att skapa kontakter med västvärlden. Handelsdelegationerna har avlöst varandra, och det kommer troligtvis fr o m nästa år att öppnas reguljära både båt- och flygförbindelser med Estland. Flera svenska kommuner har etablerat vänorter i Estland och planerar ömsesidiga vänortsbesök. Därmed kan man med fog hävda att ett nytt kapitel har börjat i vår historia. Vad vi bara för något år sedan inte trodde vara möjligt har visat sig kunna bli verklighet i år.

Dessa händelser i Estland ger oss estlandssvenskar i Sverige ett stort ansvar både för den fortsatta utvecklingen i Estland och för bevarandet av kulturarvet i Sverige. Många journalister har med förvåning och intresse upptäckt att det finns en svensk folkspillra kvar i Estland, att det faktiskt talas svenska där och undervisas i svenska. Dessa människor som vill använda svenskan som kommunikationsmedel med de nordiska länderna behöver vår hjälp och vårt stöd. Det är också angeläget – även för

oss i Sverige – att de gamla ortnamnen Ormsö, Runö, Dagö etc bevaras. De rikssvenska beteckningarna på dessa orter har blivit så etablerade att det är dessa som bör bibehållas – inte de estlandssvenska dialektformerna. Detta gäller även bynamnen såsom Kärslätt, Saxby, Sviby etc.

Vi bör också på olika sätt stödja Samfundet för estlandssvensk kultur i dess ansträngningar att bevara det svenska språket och den svenska kulturen i Estland. Det kan ske genom att vi skickar böcker till bibliotek eller skänker bidrag till restaureringen av kulturbyggnader, såsom Ormsö kyrka, Birkas folkhögskola etc. Vi bör också bidra till att hålla hantverkstraditioner vid liv och att bevara den estlandssvenska sång- och musikskatten. Framförallt bör vi medverka till att stärka banden mellan estlandssvenskarna i Sverige och den spirande estlandssvenska kulturen i Estland. Det kan ske genom att vi återigen besöker de gamla hembygderna, deltar i kulturaktiviteter av olika slag och inbjuder svenskättlingar och personer med intresse för den estlandssvenska kulturen att besöka oss i Sverige. Låt oss utnyttja de möjligheter som nu skapats både till att spåra våra rötter och till att börja ett nytt kapitel i vår historia.

Jubileumsåret 1989 bör för oss i Svenska Odlingens Vänner också bli en ny stimulans till att fortsätta vår kulturgärning här i Sverige. Vi kan lära oss åtskilligt av gammalsvenskbyborna som i år firat sitt 60-årsjubileum av ankomsten till Sverige. Av dem är det alltså inte många som har personliga minnen av vistelsen i Ukraina. Ändå lyckades de till jubileumshögtiden i Roma kyrka samla över 700 personer. Det vittnar om en oerhörd fin sammanhållning och förmåga att föra kulturarvet vidare till barn och barnbarn. Detta bör inspirera oss i Svenska Odlingens Vänner och SONG (Svenska Odlingens Nya Generation) att fortsätta vår kulturgärning, att ordna bygdeträffar och hembygdsgårdar och att samlas till gudstjänster och jubileumshögtider. Låt oss göra det nya kapitel som nu börjat i vår historia till ett innehållsrikt och spännande kapitel.

Människan och tiden

Under ovanstående rubrik pågår under sommarmånaderna i år en utställning på Läckö slott på Källandsö i Vänern. Utöver övrigt sevärt upptar utställningen ett helt våningsplan i slottet. Den speglar universum och planeten jordens historia, astronomi och tid, uppfattningar från antiken med jorden som världssalltets centrum till dagens mera realistiska bild av jorden i galaxen Vintergatan, för att citera ur förordet till den mycket omfattande utställningskatalog som arrangören, Västergötlands Turistråd, gett ut. Utställningen skildrar också mera jordnära ting som tidmätning, allmogens tid och arbetets tid, urmakeri och konstnärernas tolkning av tiden.

Ur estlandssvensk synvinkel är det här framför allt två aspekter som kan vara intressanta. Läckö slott har under nästan hela 1600-talet varit i släkten De la Gardies ägo – det användes företrädesvis som sommarbostad samtidigt med, märkligt nog, både slotten i Arensburg på Ösel och i Hapsal. Den andra aspekten gäller själva utställningen, och närmast dess avdelning för allmogens tid. Den innehåller intressanta ting som rimstavar (eller runstavar) och träalmanackor. Estlandssvenskarnas användning av sådana föremål har bland annat skildrats av professor Gustav Ränk i samlingsverket EN BOK OM ESTLANDS SVENSKAR. Skildringen har titeln Om estlandssvenskarnas folkliga kultur och nedanstående kapitel återges härmed med författarens benägna tillstånd.

Red.

Tideräkningen och årets fester

Då man talar om estlandssvenskarnas kulturella särart, kan man inte förbigå ett egenartat kalendariskt hjälpmedel och ej heller vissa märkesdagar, vilkas firande var förenat med särskilda synliga symboler eller symboliska förrättningar. Om man i estlandssvenskarnas folkliv söker drag, som kan härstamma direkt från Sverige eller kommit dit genom finlandssvenskarnas förmedling, så får man som ett av de säkraste anteckna r i m s t a v a r n a, vilka användes, innan de tryckta almanackorna kom i bruk. Detta gamla svenska hjälpmedel för tideräkning hör dessu-

Magnus Gabriel de la Gardie och hans hustru Maria Eufrosine, syster till Karl X Gustav. Oljemålning av H. Munnichhoven år 1653. Läckö slott.

tom till de företeelser, som via estlands-svenskarna i någon mån har spritts till esterna i nordvästra Estland. Att rimstavar var i bruk ganska tidigt även hos esterna, visar krönikeskriveren Hiärnes upplysning från Vik på 1600-talet och Hupels anteckning från Ösel vid slutet av 1700-talet. En date-rad träalmanacka från denna tid, härstammande från Pühalepa socken på Dagö, har hamnat i Estlands nationalmuseum under ett estniskt namn *riimid* (plur., jfr sv. roten *rim-*). De hos esterna noterade almanackorna har alla varit skurna i små träplattor, ihopknutna med ett snöre, men hos estlands-svenskarna har också rimstavar eller rimkavlar förekommit, där tecknen för dagarna varit skurna i en lång käpp eller på bägge sidor av ett långt smalt bräde. Gemensamt för bägge är det kalendariska systemet, där veckodagarna – efter gammalsvenskt mönster – är utmärkta med olika runtecken, söndagar och märkesdagar med särskilda symboliska tecken.

Det är inte möjligt att här ta upp till närmare granskning alla de ovanligt rikt skiftande sedvänjor, som är knutna till den folkliga tideräkningen och de särskilda märkesdagarna i årscykeln.

J u l e n och n y å r e t var otvivelaktigt den betydelsefullaste högtiden. Julgranen, som på sistone var rätt allmän, är ingen särskilt gammal företeelse. Den blev vanlig på landsbygden först under senare hälften av 1800-

talet. Också julgubben med julklapparna är en modern företeelse. Julen i gammal tid karakteriserades av halm på golvet, kronor eller julkors av halm eller vassrör i taket ovanför matbordet, hemstöpta talgljus och framför allt julbock eller julgås – en mer eller mindre naturtroget maskerad människa, som gick omkring på julafton och nyårsafton och skämtade och skrämde barnen. Julbröden – som stod på bordet under hela helgen – har redan nämnts i samband med maträtterna.

V å r e n och s o m m a r e n kom med sina eldar. Våreldarna var hos svenskarna liksom hos esterna i synnerhet knutna till *Georgsdagen* (Sant-Irja) den 23 april. Somliga brände då enris på betesmarken; andra tände eldar på åkern. Svenskarna på Ormsö brände då julkors av halm på källandet, vilket skulle skydda mot kålmask. Mera omtyckt och längre bibehållet var bruket med midsommarbrasa på kvällen till den 23 eller 24 juni. På Runö hade man sedan gammalt för sed att bygga bålet av några gamla båtar (Ekman) och ris. Även i Rickul brukade denna kväll gamla båtar brännas. Annorstädes var materialet i midsommarbålet en stack av enrisbuskar, i vars mitt män ibland reste en trädstam med en frisk lövruska i toppen eller också en lång stång med ett gammalt trähjul eller tvärstänger föreställande båtens mast och rår (Rågö). Till pingst och midsommar hörde också gröna björ-

kar, som ställdes vid ytterdörren och i stugan, likaså blommor, som ströddes på stuggolvet. På sina håll smyckades rentav kor och får med blomsterkransar.

Under andra halvåret fäster man sig vid de karnevalsliknande festligheterna på *Martinsdagen* (10 nov.) och *Katarinadagen* (25 nov.). Då klädde sig byns ungdom – pojkarna på Martinsdagen, flickorna på Katarinadagen – i besynnerliga kläder, ut- och invända pälsar o.d., och drog under oväsen och sång från gård till gård, tiggande och gycklande. På Rågöarna var deltagarna maskerade t.ex. med fint skurna trämasker. De ihoptiggda matvarorna åt ungdomarna efteråt upp vid en fest med dans.

Två runkalendrar.

Den till höger skuren på Dagö 1766, medförd till Gammalsvenskby 1781. Tillhör Nordiska Museet.

Den till vänster skuren i Gammalsvenskby 1829. Tillhör Riksföreningen Sverigekontakt.

Foto. Raymond Hejdström, Gotlands Fornsal 1989.

Elmar Nyman

Estland sommaren 1989

Reflexioner och intryck

Så blev 1989 för många estlands-svenskar ett återseendets år efter nästan ett halvt sekels bortovaro. Runöbor, ormsöbor, rickulbor, nucköbor fick äntligen tillstånd att under några dagar vistas i sina gamla hemtrakter. Nedan några personliga iakttagelser och reflexioner med anledning av **mitt** besök i Estland i somras.

Genom tidigare information hade jag en ganska klar uppfattning om vilka förändringar som ägt rum i svenskbygden, såväl beträffande bebyggelsen som landskapet. Och ändå väntade överraskningar. Barndomens och ungdomsårens fria utsikt från Klockargården på Nuckö upp mot Harga och Sutlep eller mot Kullånäs och Nuckö kyrka existerar nu bara i minnet. Den gigantiska Nucköslätten, "Atlanten", en fasa för vinterfororna, är borta och ersatt med snårskog så långt ögat når. Det är likadant överallt i svenskbygden – skog, snår i stället för de vida utblickar vi en gång hade. Och där förr husklungorna låg tätt tillsammans i byarna ser man nu öppna gap. I Bergsby står skolan och bönhuset kvar men stora delar av byn är uttraderade – promenaden längs landsvägen – centrala bygatan mot Spithamn kändes vemodsfull och överklig. Ej heller barndomsbyn Gutånäs finns längre i

verkligheten. Av Klockargården finns ingenting kvar förutom ett par träd och ruinerna av brunnen. Förödelsen skiftar från by till by. I Roslep fann vi t.ex. en alltjämt förhållandevis samlad bebyggelse.

Att gråta över de förlorade hemmen – i mitt fall fars, farföräldrarnas och morföräldrarnas – båtar föga. Men nog skulle man gärna vilja veta när rivningarna skedde, vem som utförde dem, vart alla möbler, böcker, fotografier, urgamla föremål, djur tog vägen. Vem fyllde igen Knutors nya pumpbrunn? Kan verkligen husen ha plundrats och rivits utan att någon myndighet lade sig i? Vart tog alla de kontrakt vägen som genom de kommunala myndigheternas försorg upprättades sommaren 1944 och där de nya brukarna förpliktade sig att väl förvalta övertagna gårdar och jordbruk tills de rätta ägarna kunde komma tillbaka och ta över? **Alla** dessa tillförordnade förvaltare av de estlandssvenska gårdarna kan ju inte ha gått hädan eller försvunnit på annat sätt.

Men, säger någon, allt var väl inte bara skog och tomrum? Hur var det med stränderna? Jo, de är alltjämt fantastiska, sträcker sig ut över 40-50 kilometer, från Sipsstranden i Rickul till Vippal och Korkis. De är helt orör-

da och utgör en enastående resurs för framtiden.

Att åter stå vid Derhamnudden väcker starka minnen. "Batteriet", den ryska fästningen från första världskriget, som vi pojkar plundrade på ammunition under vår barndoms krigslekar, är igenvuxet, omgärdat av tät skog. Inget spår av min farbror Joels hus i skogsbrynet, inga skutor i viken där vi badade. Men bryggan där jag för 47 år sedan påbörjade flykten finns kvar. I soldiset skymtar Odensholm, där farfar och farmor tillbringat många av sina verksamma år och där även min far varit lärare. Hur ofta hade inte jag och mina närmaste vänner under krigsåren stått här och spanat ut över havet och undrat om vi någonsin skulle komma över till västra sidan av Östersjön. Och nu står jag åter här, tillsammans med hustru och son och vet att mitt riktiga hem ligger just på den andra sidan.

Besöken på Rosleps och Nuckö kyrkogårdar var högtidsstunder. De flesta av oss har anhöriga som fått sin sista vila där. Vi kände alla att vi utgör länkar i kedjan av gångna släktled. Det spelar inte så stor roll om Östersjön skiljer oss åt – i Roslep, Nuckö, Stockholm eller Vaxholm är vi alla omslutna av samma himmel och hav.

Det f.d. skolhuset i Bergsby, Rickul, är nu säte för lägerskola.
Foto: E. Dyrberg.

Kärt var det att få komma in i Nuckö kyrka, glädja sig åt allt som gjorts för att återställa den i dess gamla skick. Det kändes underbart att få spela en koral på orgelharmoniet som tillsvidare ersätter den stora piporgeln (som kräver en grundlig reparation). I denna kyrka var farfar organist i 40 år och här vikarierade jag för honom en kort tid för mer än ett halvt sekel sedan. Jag såg i andanom Sven Danell stå i predikstolen och mig själv uppe på orgelläktaren ge signal åt "värgervarn", han som pumpade luft i orgelns lungor. Det var en av höjdpunkterna under resan när vår lilla grupp stod i kyrkans mittgång och stämde upp "I denna ljuva sommartid" och Svante Lagman sjöng en folklig koral från Runö.

Emotioner väckte också besöket på Birkas – Nucköområdets andliga och materiella centrum. Här finns skola, bibliotek, Birkas bysovjets administrationshus (kommunalhus), Folkets hus, administrationslokaler för den mycket stora kolchosen, ett antal fler-våningshyreshus etc. Skolbyggnaden från 1930, som brann ner, har ersatts av en toppmodern skolbyggnad, invigd 1987. När vi går husesyn i denna byggnad tänker jag på hur fin vi tyckte att 1930 års skola var – då svenskbyggnadens största och modernaste. Jag gick där 1930-32 och bodde tidvis i det rätt primitiva skolinternatet tillsammans med ett stort antal kamrater av varierande ålder. Vi åstadkom en hel del skurkstreck. Men jag minns också som

i går den väckelsevåg som drabbade oss elever. När jag nu står i den nya skolans rektorsexpedition och talar med den unga, vänliga kvinnliga rektorn, tänker jag på Alexander Samberg som basade för Birkas på min tid. Hans uppgift var inte alltid enkel!

Det kändes lite svårt att förklara för de yngre deltagarna i vår grupp att den nu fallfärdiga folkhögskolebyggnaden i mer än två årtionden utgjorde svenskbyggnadens kulturella mittpunkt. Människorna i det nya Birkas tillät oss inte att försjunka i gårdagen. Det måste framhållas att de inte vansläktats vad gäller kulturvård. Ett hejdundrande program – folkdanser, sånger, deklamation, tal – allt av hög klass, blev en upplevelse som hjälpte oss att skaka av nostalgin.

Hur kändes det då att efter alla dessa år åter stå på Österby brygga och skåda ut över Hapsalviken mot silhuetten av vår gamla residensstad? Jo härligt. Vad spelade det för roll att den långa stenvallen var i dåligt skick och den lilla träbryggan längst ut i ett ännu sämre. Vi befann oss dock vid pulsådern i den forna svenskbyggnaden. Härifrån utgick de flesta resorna till köp- och skolstaden Hapsal och härifrån startade den långa resan västerut sommaren 1944 för de rickul-, sutlep- och nucköbor som fått tillstånd att följa med motorseglaren "Juhan" över Östersjön. Vid Österby brygga lastade man de få ägodelar man fick tillstånd att ta med sig ner i Post-Hans motorbåt och sedan bar det av till Nya hamnen i

Hapsal eller till hamnen i Rus/Rohuküla. Det var en sällsam upplevelse att stå här nästan exakt 45 år efter den "Stora evakueringen". Och några av deltagarna i vår grupp erinrade mig om att det ju var från denna brygga som vår tjur hoppade i plurret – vilket jag kåserade om i Kustbon för länge sedan.

Vad är att förtälja om den korta rundvandringen i Hapsal? Stads kärnan – "den gamla staden" – inbjöd till jämförelser med vad som varit. Mycket stämde till vemod: husens flagnade fasader, den förfallna kursalen, frånvaron av flanerande sommargäster och av liv och rörelse nere vid Afrikastranden. Man kom osökt att tänka på dr Hans Alver, Hapsals berömda borgmästare under 1930-talet, och hans initiativrika medhjälpare i kurförvaltningen som uträttade underverk med staden under Estlands korta självständighetsperiod. Hur effektivt hade inte det mesta av deras arbetsresultat raserats. Men samtidigt sade oss förnuftet att samma prestation måste kunna upprepas av en ny Alver om bara den rätta viljan finns hos myndigheterna att åter göra en internationell metropol av den förfallna idyllen.

Så några nyktra reflexioner kring sommarens möte med den forna svenskbyggnaden:

Nuckö-Sutlep-Rickulområdet (ungefär den forna Nuckö socken) bildar en administrativ enhet med ca 900 invånare, varav ca 30 enligt uppgift helt

nyligen lär ha betecknat sig såsom varande av svensk nationalitet (observera att det är skillnad mellan medborgarskap och nationalitet!). Dessa siffror skall jämföras med 1934 års då motsvarande område beboddes av ca 4.400 invånare, av vilka inte mindre än ca 2.700 uppgav sig vara svenskar. /I realiteten var antalet svenskar större, men det var vid denna tid opportunt att beteckna sig som est./ Nuckö-Sutlep-Rickulområdet är nu ett mycket glest bebyggt område, ja nästan en ödebygd och antalet där bosatta som ännu kan tala den gamla nucködialekten något så när kan vi räkna på fingrarna.

Då Nuckö-distriktet varit och delvis alltjämt är ett slutet område har invandringen hit av rysktalande varit obetydlig. Ryssarnas antal lär vara lika stort som svenskarnas.

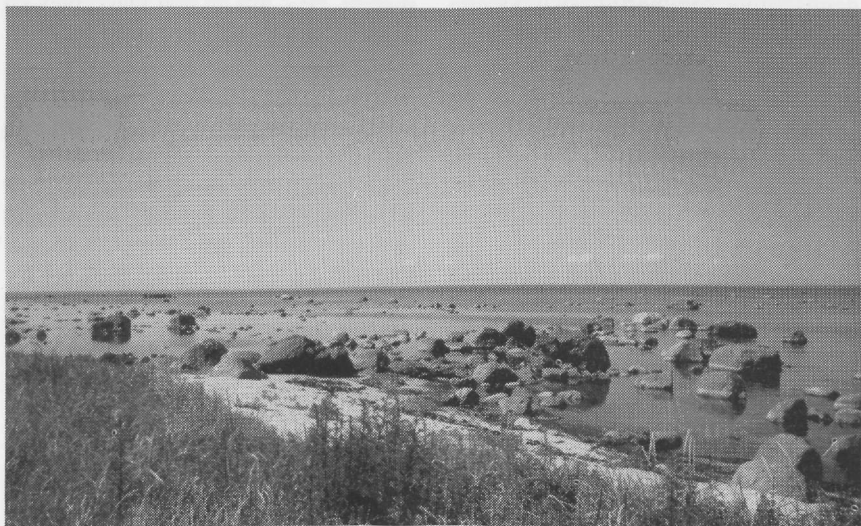
Kvar i bygderna finns en del hus och gårdar som är speciellt intressanta för de svenska familjer som en gång bodde där. Men det finns också minnesmärken som är av intresse både för oss här i Sverige och för estlandssvenskar och ester som bor där borta. Jag tänker på kyrkor, kyrkogårdar, minnesstenar, prästgårdar, vissa skolbyggnader.

Stora förväntningar ställs på oss som bor i Sverige. Vi är beredda att hjälpa, men våra resurser förslår inte när det gäller så kostnadskrävande projekt som t.ex. restaurering av Rosleps kapell och Nuckö prästgård. Den ytterst oförmånliga växelkursen utgör en stötesten i vår hjälpverksamhet. Men det finns många andra hinder – juridiska, administrativa, tekniska. Utan framförallt de estniska myndigheternas och den svenska kyrkans respektive svenska statens stöd kan projekt av antydd art knappast komma längre än till planeringsstadiet. Vi estlandssvenskar i Sverige och våra föreningar här måste vara realistiska.

Om de materiella bidrag vi i Sverige på privat väg kan lämna till stora projekt i Estland inte räcker långt kan vi säkert på annat sätt bistå de aktiva där i "kampen för bevarandet av det estlandssvenska kulturarvet i Estland." Vi kan t.ex. resa över och hjälpa till med kartläggning av den tidigare svenska bebyggelsen, göra skisser över kyrkogårdar för att söka komma underfund med vem som vilar under de ofta nerfallna korsen utan namnplåtar. Vi kan hjälpa till att initiera gemensamma forskningsprojekt som inte behöver dra med sig så stora kostnader. Utomordentligt angeläget vore att få klarlagt hur de i Estland kvarva-

"Där förr husklungorna låg tätt tillsammans i byarna ser man nu öppna gap."
Bilderna: Gutanäs, Nuckö: "Oaendan" har ännu några gamla hus kvar medan bilden av "Neaendan" inte på något sätt avslöjar att här funnits en tättbebyggd by sjudande av liv.
Foto: Författaren.

Från Sipsstranden i Rickul till Vippal och Korkis sträcker sig ett enda långt band av orörda sandstränder.
Bilderna: Stämbor strände, Roslep.
Foto: E. Vesterby

rande estlandssvenskarnas öden gestaltat sig efter 1944-45. Men även sådana mer realistiska projekt kräver noggrann planering, samarbete mellan forskare och andra yrkeskategorier i Estland och Sverige och en klar uppfattning om vad som skall prioriteras.

Intresset för de forna svenska boplättningarna i Estland har som vi alla märkt varit stort under det senaste året såväl bland rikssvenska som finlandssvenska journalister, vilka i olika forar berättat om sina intryck och återgett intervjuer med några av det lilla fåtal genuina estlandssvenskar som ännu finns kvar därute. Sakuppgifterna har kanske inte alltid varit helt korrekta, men skrivierna vittnar om ett starkt engagemang.

Det är ju främst personerna, naturligt nog, som uppmärksammas av massmedia, medan bygden, naturen, ägnats mindre intresse. Dock är det uppenbart att våra forna bygder med deras vidsträckta stränder, lövängar och barrskogar inbjuder till avkoppling och rekreation. Förutsatt att tillstånd ges att beträda dem och att vistas i svenskbygden längre än ett par dagar, blir nya resor säkert aktuella för dem som var med denna sommar och för dem som ännu inte rest över.

Och till sist: Vi är många som skulle vilja rikta en vädjan till myndigheterna i Estland och/eller centralmynd-

"Stadskärnan i Hapsal inbjöd till jämförelser med vad som varit."

Bilden: En torgdag under 1930-talet. Den självklara blickpunkten utgjorde den 6 meter höga obeliskan som uppförts till minne av de 201 officerare och soldater från landskapet Läänemaa (Vik) som stupade i frihetskriget under åren 1918-1920. Voldemar Melniks mäktiga skapelse var till förtret för de nya maktavarna som sprängde monumnet hösten 1940. Nu har ju som bekant synen på frihetskriget radikalt ändrats och en febril verksamhet pågår i Estland för att restaurera förstörda monument.

digheterna i Moskva: Låt även odensholmbor, rågöbor och nargöbor få återse sina hemtrakter! Dagligen talas det om Molotov-Ribbentropaktens förödande konsekvenser för de baltiska länderna. Verkningarna av denna pakt drabbade särskilt hårt våra estlandss-

venska öbor. Låt alltså de tvångsevakuerade odensholms- rågö- och nargöborna få vandra på sina barnomsstigar på samma sätt som vi andra fått göra det denna oförglömliga sommar 1989!

Välkommen till estlandssvenskarnas HÖSTFEST

lördagen den 18 november 1989 kl 18.00

Plats: Spårvägsrestaurangen, Blåsut, Enskede, Stockholm. Förhandsanmälan erfordras senast 15 nov till SOV:s exp. per tel. 08-32 48 78 eller per brev enligt exp:s adress.

I undantagsfall till någon styrelsemedlem. Inträde 135 kr. inkluderar mat, kaffe, öl/läsk, musikunderhållning m m.

För dansmusiken svarar bröderna Johanssons trio – välbekant sedan tidigare år. Sedvanliga restaurangrättigheter.

*Väl mött önskar
styrelsen för SOV*

FOTOUTSTÄLLNING RICKUL

Gruppen på 43 personer som besökte Rickul under 4 dagar runt midsommar ställer ut sina över 1000 foton från Rickul/Nuckö.

FREDAG 29 SEPTEMBER
kl. 17 - 22

LÖRDAG 30 SEPTEMBER
kl. 10 - 18.

RÅGSVEDS FOLKETS HUS.
T-bana 19.

INTRÄDE: 25:-

Intäkterna går till upprustning av Rosleps kyrkogård.

KAFFESERVERING

Alla intresserade hälsas hjärtligt välkomna

Edvin Lagman Resan tillbaka

Bortom tallarna skimtar
yttersta spetsen av Spithamns
udde, Spjutet. På horisonten
anar man Odensholm.
Foto: Elna Lagman.

Först när "Georg Ots" gled in i Revals hamnbassäng, började Estlands nuvarande verklighet riktigt gå in i vårt medvetande. Allt var annorlunda. Man hade ju hört om det och läst om det, men först när man såg det med egna ögon förstod man. Det var särskilt detaljerna på nära håll. Stadens profil med Domberget, S:t Olai, Karlskyrkan och alla de gamla välkända byggnaderna fanns ju där men med nytillskott som verkade främmande.

Nu skulle vi få se det gamla hemlandet efter 45-46 års bortavaro, vi skulle få komma ut till det som en gång varit svenskbygder och fira midsommar i Bergsby. Det hade börjat någon gång under vårvintern med ett erbjudande att utnyttja en besökskvot i samband med en estnisk ungdomsfestival. Ett fyrtio-tal personer skulle kunna besöka Rickul kommun och Hapsal.

Det kunde inte hjälpas att man i någon mån blev, som man säger, ett rov för stridiga känslor. Minnena från de sista åren därborta – början av fyrtio-talet – blev plötsligt levande: förföljelse, flykt, mörker, svält, livsfara, själslig fångenskap, försvinnanden. Men å andra sidan: de tidigare åren, liv och arbete på stränderna, på åkrar och ängar, i skogar och hagar. Ljusa morgnar, ljumma lördagskvällar vid havet, i skogsgläntorna, helgdagar och söndagar i hembyn och i grannbyarna. Och så beslöt man sig för att försöka få återse marker och vägar och stigar, stränder och uddar och vikar där de

tidiga åren förflutit.

"Georg Ots" lade till och det var bara att ge sig till tåls. Vi satt där en flock glada och förväntansfulla rickulbor representerande alla byarna – mest kanske bakveldsfolk – med inslag av ingifta rikssvenskar.

Nu ska jag kort berätta om hur det hela sedan gick. Vi fick äntligen kliva i land. Mycken trängsel. Tullen. Det var unga flickor som gjorde kontrollen. Det blev egentligen ingen kontroll. De som stod framför mig sökte göra sig förstådda på engelska, de släpptes igenom utan större formaliteter. Här kan ni tala estniska, sa jag när det var min tur, och flickan blev glad. Ingen kontroll av väskan, bara en fråga om jag

hade med presenter. Jo, det hade jag. Och jag började fumla med en kasse. Men det behövdes inte. Allt var annorlunda än man hade hört från tidigare resor. Passkontrollen gick också utan alla diskussioner.

Detta nämner jag, därför att det är mycket intressant att notera hur rutiner-na ändrats på kort tid.

Det var Samfundet för estlandsvensk kultur som hade inbjudit oss. Och där stod de nu och väntade på oss, Mats-Maido Limbak, Ain Sarv, Sven Koinberg. Och så förstås en mängd andra gamla vänner, som var kvar i landet.

Medan ytterligare formaliteter ordnades, gjorde vi en liten busstur i

Gräs och hundloka vajar i vinden, där fädernegården låg.
Foto: Elna Lagman.

Reval. Man kände inte igen så mycket. Torn och murar förstås, Domberget med parlamentsbyggnaden, domkyrkan, Långe Herman och Alexander Nevskijkatedralen. Men annars var det mycken grönska – det växte träd där det förr legat hus.

Nå, så lämnade vi staden. Det var nya vägar som man inte kände igen. Men landet var Estland – flackt, med lövskog och tallskog. Föga bebyggelse. Vi åkte över Linnamäe (Lenama), Salajögi (Salk) och Sutlep utan att känna igen något. Plötsligt stannade bussen. Vi var vid Harbo vike. "Å fagor Harbo vike, å Porsmo rännans fall ...". Detta var alltså mötet med den gamla hembygden Rickul. Eftermiddagssol över viken och den flacka stranden, udden på andra sidan viken med Harga och träddungarna ut mot Östersjön. En stund av stilla begrundan och glädje.

Först när bussen stannade utanför bönhuset och skolan i Bergsby kunde man känna igen sig riktigt. Och det var inte bara den gamla hembygden som tog emot oss, där fanns också en stor skock barn som gav oss blommor och fäste på oss ett märke med texten "Ja minns han fagor tien", första raden i Mats Ekmans älskade dikt om barndomstiden. Barnen var på sommarkoloni i Bergsby. Det var förstås estniska barn. Det var glada och gulliga ungar, tydligen instruerade att vara artiga. De hälsade med sitt "tere" var gång man mötte någon av dem, morgon, middag och kväll. Och de stod prydligt uppställda när flaggan, estniska flaggan, hissades och halades. Och kolonichefen, en ung man vid namn Tarmo, var älskvärdheten och hjälpsamheten själv. Han ordnade med liggplatser och lakan och flyttade sängar för att vi skulle få det så bra som möjligt och sparade ingen möda för att vi skulle bli riktigt nöjda. Visst tackade vi honom, både när vi placerades och när vi reste, men vi vill nog ändå alla som kamperade där tacka än en gång, inte bara för vad han gjorde utan även för det han var.

Skolans vind hade inretts med flera rum. Dessa ingick i den s.k idrottsbas som även disponerade små bodar med ett par sängar var i skogen intill. Ett flertal av oss sov i sina f.d hem eller tillammans med vänner i deras tidigare hem. Man kan tänka sig upplevelsen att lägga sig i ett rum, där man sovit eller fött sina barn – för årtionden sedan!

*Soliga stigar leder genom glesa skogar, där marken är grön av gräs och där blommor spirar.
Foto: Elna Lagman.*

Så blev det kvällsvard, första måltiden därborta – eller därhemma. Givetvis märkte man att resurserna var knappa, men kockan var en skicklig och uppfinningsrik flicka, och det gick verkligen ingen som helst nöd på oss där. Vi åt oss mätta och allt smakade.

Det dukades upp i skolsalen – fd – i Arvid Nymans gamla skola. Där var nu också Elmar, Gun och Gunnar Nyman med, och Ellen, Elmars syster, kom på midsommarafton. Själv har jag en mängd roliga minnen förknippade med den skolan, eller snarare med lärarbostaden, där jag ofta tittade in på väg till eller från handelsboden. Men jag ska inte fördjupa mig i detta, jag ska berätta vidare om vad som hände nu. Det var tre unga kvinnor som passade upp oss. Jag visste inte vilka de var.

Men snart fick jag reda på, att en av dem var dotter till Spitamn-Sävres Rosine, min skolkamrat från byn därhemma. (Rosine var som hastigast där och hälsade på en dag.) Rosines barnbarnsbarn, en charmerande liten flicka, var ständigt med oss i matsalen, pigg i ögonen och vig i mun. En annan av dem som serverade oss var – fick vi så småningom reda på – hustru till Sven Koinberg, bördig från Roslep, en av arrangörerna i det här sammanhanget. Och så var där Juta, museikvinna från Reval, som kunde mycket om estlands-svenskarna. Alla dessa ställde upp, offrade av sin fritid och hjälpte oss. Man brukar säga "varmt tack". Vi säger det nu, och det kommer från hjärtat.

På kvällen gick vi tre från vår familj längs bygatan. Utanför skolan mötte vi

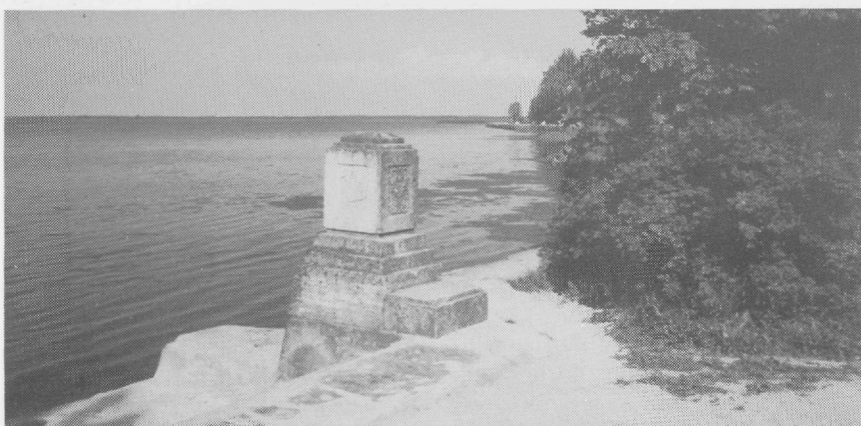
Roslep har kvar sin öppna karaktär.

Foto: Författaren.

Vid Rosleps kapell.

Foto: Elna Lagman.

På strandpromenaden Poska puiestee i Hapsal.

Foto: Författaren.

en kvinna som rastade sin hund. Vi hälsade på henne, hennes "tere" lät inte riktigt estniskt. När jag tilltalade henne på ryska, blev hon glatt överraskad. Hon hade ju genast förstått att vi var med den svenska grupp som kommit. När hon fick tala sitt modersmål, var det som att ta korken ur, och jag fick hela hennes livs historia på en kort stund.

Men jag ska inte uppehålla mig vid detaljer alltför länge.

Nästa dag fick vi skjuts till Spithamn, min hemby. Praktiskt taget ingenting fanns kvar, ingenting kände man igen av bebyggelsen. Skolan var borta, nästan alla boningshus var försvunna, inga kvarnar fanns på "Bergget". Kvarnberget hade ändrat profil genom ingrepp för militära ändamål, åkrarna var nedlagda. Men stranden sträckte sig som förr bort mot Neveuden, och Finska viken sköljde in mot sandremsan nedanför byn. Vi tre gick längs den förra åkerrennen tvärs över udden bort mot skogsbrynet vid Östersjön, där mitt hem låg en gång. Blommorna prunkade som förr, ännu större och vackrare än jag mindes.

Men skogen hade ryckt fram, tallar-

na hade börjat vandra ut på åkrarna. Vi följde en körväg, som ledde mot Derhamn, och spejade efter vår gård. Den fanns inte. Vi gick ner till stranden. Därifrån kunde vi orientera oss och kom upp till det ställe där gården legat. Allt vi fann var ett källarhål, en syren och en krusbärsbuske...

Men stranden var sig lik. Silverflimrande utblommade backsippor vajade i vinden så långt ögat nådde, sanden lyste tillbaka mot rymdens blå skimmer och havet glänste i många skiftningar. Där sköt Spithamns udde ut i havet, vass som ett spjut, och där låg Odensholm på horisonten – högre och mer skogbevuxet än förr. Det var i det här ljuset och den här vidden man växte upp en gång, allt detta har lagrats i ens själ och hjärta.

Tillbaka till byn, förtäring av medhavda smörgåsar i en syrenberså och sedan promenad hem till Mo-Viktor, enda kvarvarande svensktalande byinvånaren, vandring över Åmon till ån, längs dess branta strand, där den bryter sig genom de höga sanddynerna, ner till havet. En obeskrivligt rogivande vandring i ett orört landskap, nära våra gamla lövängar och betesmarker.

På återvägen längs stranden träffade vi ett par damer från Reval, som semestrade i byn. Det blev ett långt samtal, ett av många under dessa dagar, då vi ständigt träffade människor som ville fråga oss och berätta för oss, som ville känna den där kontakten med det de annars inte kunde nå.

Midsommaraftonen var inne. En lugn förmiddag. Man gick var för sig, familjevis, parvis, gruppvis. Vi tre vandrade på solskimrande skogsstigar till Roslep. Inte för att man kände igen sig riktigt där heller, men ändå var mycket mer bevarat än i Spithamn. Vi tänkte oss ner till stranden och ville fråga om vägen. I en liten trädgårdstappa började just en kvinna vattna i sommarvärmen. Jag frågade henne om vägen på estniska, men även här blev det ryska – och en hel redogörelse för ett liv. Men vi kom ner till stranden. Återigen detta ljus, detta flimmar av backsippor, Odensholm lite längre bort, mot söder andra blåskimrande uddar och öar.

Tillbaka uppe i byn såg vi en buss. Det var en annan grupp estlands-svenskar. Där var t ex Tiia Derblom och två av hennes bröder med. Vilket möte på detta ställe!

Det var en het eftermiddag. Vi samlades vid Rosleps kapell. Kyrkogården hade genom Maidos och Svens och andra samfundsmedlemmars försorg röjts upp, så att man kunde gå överallt och läsa på korsen. Porten hade lagats och fått nytt tak, andra restaurationsarbeten var i gång, samt planerades. Halva kapellet saknade tak, takstolarna hade förstörts, och tornet hade raserats. Sven Koinberg resonerade med sin bror från Sverige ingående om restaureringsmöjligheter, vi andra funderade och kom med förslag så gott vi kunde.

I skuggan av västra gaveln samlades vi till en kort minnestund. Elmar Nyman höll på estniska och svenska ett sakligt och fängslande anförande om vad som kunde göras och vad man kunde hoppas på. Och så sjöng vi gripna några psalmer, där ingen psalmsång ljudit på närmare ett halvsekel.

På kvällen firades midsommarafton. Då kom folkdanslag och orkester från Birkas. Där hade vi förresten varit kvällen innan på inbjudan av de styrande i kommunen, blivit hjärtligt mottagna, undfägnats med bullar från Pasklep och underhållits med folkdanser och sång. Flickorna hade helt autentiska nucködräkter, pojkar dräkter som jag

inte kunde identifiera riktigt. Nåväl, på midsommaraftonens kväll samlades en stor skara från när och fjärran vid skolan, t.o.m ett piano forslades dit på en lastbil, och så gick det löst. Det var en rad danser och sånger, även "Å jänta å ja" och "Uppå källarbacken", på svenska. Annars var kommunikationerna på estniska – men Samfundet vill anordna kurser i svenska! – Nåja, brasan tändes, Edvin Lagman talade på Sverige-gästernas vägnar, svensk TV var med och gjorde reportage, vi sjöng Mats Ekmans "Ja minns...", och även vi försökte dansa på den gropiga gräsmattan. Festen lär ha fortsatt i omgivningarna till framåt morgonen, men då var vi inte med längre. Vi skulle nämligen åka i buss till alla byarna och till Hapsal på midsommardagen.

Det gjorde vi också, från Spithamn ända ut till Österby brygga, där vi kunde beskåda Hapsal på andra sidan viken. På återvägen blev vi bjudna på ärtsoppa i matsalen i Birkas skola. Vi fick se den nya skolan och kommunförvaltningens lokaler, utomordentligt vackra och fint inredda. Skolan var imponerande, kommunordföranden Ülo Kalm och den kvinnliga rektorn Laine Belovas – båda unga människor – visade oss runt och berättade. Vi fick också höra, att den förra herrgårdsbyggnaden, förutvarande Birkas folkhögskolas hus, skulle rustas upp för att inrymma ett planerat nordiskt humanistiskt gymnasium med svensk linje! Nu var förfallet stort, liksom på Rickul herrgård och – framför allt – Nuckö prästgård.

Vi njöt en lugn stund vid och i Nuckö kyrka, sjöng ett par psalmer och beundrade resultatet av renoveringen från året innan.

Så kom vi till Hapsal. Det man fäste sig vid mest var de arkeologiska utgrävningar som pågick i slottsruinen. Mycket nytt av stort intresse kom i dagen. Men själva staden sov en djup törnrosasömn. Inget fanns kvar av det sprittande livet från förr, strandpromenaderna låg tomma, badrestaurangen hade somnat in i stilla förfall. Men överallt, i varje gathörn, i parker och på stränder mötte minnen, minnen, minnen...

Det var sista kvällen nu. Vi åt vår måltid. Och så åkte vi några i en bil till en av de gamla byarna, där vi var vändade. Där satt vi vid en jättebrasa i skogsbrynet, utanför gamla vackra hus, som smälte in i naturen, skymningen

Nuckö kyrka och kyrkogård, allt restaurerat.

Foto: Författaren.

sjönk och midsommarnatten låg ljus över landet. Det var en underbar kväll bland underbara människor. Glatt samspråk kring rökt fisk, smörgås, hembryggt öl – även starkare saker – och av allt på jorden även kaffe och hembakta kakor. Mitt hjärta blir varmt när jag tänker på Wilhelmine och Iris och alla de andra, vars namn jag tyvärr har tappat, jag minns den kvällen och natten som en höjdpunkt bland alla oförglömliga och vemodiga och vackra minnen från denna resa tillbaka.

På återvägen till Bergsby sökte vi upp min mors barndomshem i Höbring. Husgrunderna, bara de, fanns kvar och de stora lönnarna på gården. Men jag kände igen mig och var glad. Jag hade blivit luttrad av besöket i mitt eget hem – som ju inte fanns. Någonstans i närheten hade ett storkpar byggt bo. Hon stod i boet och sov, han i ett träd.

Vad är nu mera att säga? Jo, när jag vaknade en morgon, satt jag en stund och tittade ut genom fönstret, ut i den vackra glesa tallskogen med den ljusgröna markvegetationen. Och då blev jag medveten om en känsla som sakta steg upp: rötterna hade åter börjat växa i den sandiga jorden, bland träden på moarna, i stränderna, stenarna och havet. Och ännu tydligare kändes detta, när vi på återresan till Reval stannade till i Padis, besåg de mäktiga klosterruinerna och åt vår lunch på rökt flundra och svart bröd, och när vi där mötte en grupp medlemmar av detta nya Samfund, som har så förträffliga planer, som redan gjort så mycket och som vi som var med har att tacka för att denna resa tillbaka till hemmet kom till stånd.

Och så till sist ett stort tack till Agnes, Inger och Ingvald, de tre som på vår sida ordnade resans alla detaljer.

Estlandsvensk släktforskning

Efter sommarens många besök i hembygden: SONG inbjuder till släktforskningsträffar.

Folkräkningsmaterialet är fört godsvis, byvis och gårdsvis. Samtliga invånare tas upp med namn och ålder. Årtal för dödsfall och från vilken gård kvinnorna kom när de gifte sig finns även med. Vi börjar på 1850-talet då gårdarna fått sina släktnamn och fortsätter bakåt i tiden till ca 1780. Vi går igenom by för by, gård för gård.

Passa på detta fantastiska tillfälle att vandra tillbaka i tiden och ta reda på vilka Dina förfäder var som bodde på Din hemgård under dessa år.

Vi kommer att dela upp de olika bygderna på sex träffar. Vi börjar med ORMSÖ LÖRDAGEN DEN 30 SEPTEMBER 1989, kl 13.00. Lokal: Lilla Hörsalen, Medborgarhuset, Medborgarplan, Stockholm.

SUTLEP KLOTTORP: LÖRDAGEN DEN 28 OKTOBER 1989 kl 13.00. Lokal: Samlingssal 301, Medborgarhuset, Medborgarplan, Stockholm.

NUCKÖ: LÖRDAGEN DEN 25 NOVEMBER 1989, kl. 13.00. Lokal: Lilla Hörsalen, Medborgarhuset, Medborgarplan, Stockholm.

I vår fortsätter vi med RICKUL FRA- OCH BAKVELDE samt RÅGÖ. Se annons i nästa Kustbon och SONG-häftet.

INTRÄDE 20:-
Förfriskningar.

ALLA HÄLSAS
HJÄRTLIGT VÄLKOMNA
SONG:s styrelse

Själv frågar jag och själv svarar jag

Intervju med Maria Murman, Ormsö, av redaktör i tidningen "Maaleht" den 15 december 1988, vilken tidning utges i Tallinn (Reval) av Estniska kommunistpartiets centralkommitté.

Kuskar väntande på Sviby brygga år 1936. Okänd fotograf.

"Här är den fläcken, där jag först såg ljuset..." sjunger jag ensam min svenska sång för mig själv ("Du Hemmets Jord", red.)

Mina föräldrar hade sju barn, min familj ett enda. I min makes (vår) by Söderby var det före kriget mer än hundra människor, nu bor jag i den byn ensam. Ormsö var före 1944 hem för tre och ett halvt tusen, nu för tre och ett halvt hundra.

Att flytta 1944?

Vällinggrytorna blev kvar på spisen, djuren i fähuset eller ute på marken. Från Sverige sändes fartyg för att hämta oss estlandssvenskar. Somliga flydde i egna båtar. Min bror och hans granne med sina barn drunknade. Mina andra syskon och far och mor kom till Sverige. Min familj lämnade Ormsö liksom alla andra. Jag skulle också fara. Min bröllopskista stod på kajen, ställets nummer 1053 på insidan av locket. Fartyget kom. Packar och bylten lämnades kvar för att bereda utrymme åt flera människor. Jag ville inte fara utan mina saker, jag hoppades att detta inte var sista båten.

I Söderby hade det blivit kvar bara två gamla gummor och jag. Till jul kom också min man tillbaka från rysk militärtjänst.

Hur levde man på Ormsö före kriget?

Svenskarna var alla tokiga att arbeta. Skulle Ormsö åkrar nuförtiden ge

uppehälle åt tre och ett halvt tusen? Förr i tiden gav de. Någon remsa jord som lämnats under ogräs fanns inte. Kvinnorna skötte jordbruket, då hästarna stannade för vila, började kvinnorna plocka ogräs eller tog fram stickningen. Att stå sysslolös och glo det fick inte förekomma, alltid fanns något att göra. Männerna var på sjön. Min man arbetade – då det hemma var mindre att göra – på bygge i Reval. Barnen fann ofta arbete på fastlandet och i skolåldern också på ön. Jag gick i skolan i Hullo och passade barn i Förby. Efter fjärde klassen – längre skolplikt fanns inte – tog jag anställning i Helsingfors. Ormsöfolk brukade söka arbete i Sverige eller Finland eller på det estniska fastlandet.

Det som gjordes, gjorde man ordentligt. I Saxby och Borrby står fähusens stenvägg allttjämt oskadda, fastän taken är avrivna. Nu har jag pratat, så jag blivit öm i munnen. Man borde lägga på nya tak, sen kunda man förvara foder där eller rentav bo i dem. Hur länge ska de där murarna annars hålla? Och ordentligt arbete, ja det är ju inte utfört på stachanovskt vis. Jag tänker på sjukhuset i Hapsal, det regnar in där och i Folkets hus eller Kulturhuset likaså. Det är hus som byggs senare.

Hur firade man bröllop på Ormsö?

Före giftermålet lystes i kyrkan tre söndagar på rad. Så kom flickor hem och täckte bröllopskammarens väggar med

vita lakan, och på dessa fästes röda och gröna prydnader (de röda var utsågade ur tunt trä och täckta med garn, de gröna var helt enkelt grankvistar). Bakom brudparet måste finnas ett hjärta av pärlor och inne i detta skrivet "Lycka!". I taket hängde en ståtlig bröllopslampa.

Bröllopet räckte i många dagar, släkten var bjuden och unga från den egna byn. Vi åkte till kyrkan i fjädervagn, 17 hästar, bjällror och dragspel. Det var 2 juli 1939.

Brudparet hade vita sidenband på bröstet men annars Ormsö bygdedräkt. Den förfärdigade man själv.

Flickans välstånd bedömdes efter antalet kjolar, jag hade inte många, kanske ett tiotal. Jag var också klen till hälsan, hade blodbrist, och såväl min mor som min blivande svärmor avrådde från giftermål. Man måste vara frisk och duktig för att orka med arbetet. Men kyrkoherden sa till mig: "Arbeta så mycket som du orkar!" och gav sin välsignelse.

Det roligaste minnet från estniska tiden

Sveriges kronprins besökte Ormsö. Årtalet minns jag inte, men det var rätt snart efter Sviby brand, då 17 gårdar brann ner. Kronprinsen skänkte pengar till återuppbygget.

Han blev emottagen vid Sviby brygga. Prinsen själv var enkelt klädd men hans följeslagare i glittrande uniform. Gummorna trodde att den i fina unifor-

Idag hör Maria Murmans hem förmodligen till de fåtaliga i Estland, där svenska språket ännu talas. På bilden: Maria Murman utanför sitt hus i Söderby på Ormsö. Foto: Jimmy Dominius 1989.

men var prinsen själv och tittade bara på honom. Vägen från bryggan till kyrkan var prydd med björkar, barn överlämnade blommor, man sjöng och i kyrkan hölls gudstjänst.

Hurudant blev livet på Ormsö efter kriget?

Efter svenskarnas avfärd kom främmande människor in i deras gårdar, jag vet inte vad det var för folk. De tog säden, slaktade djuren, plundrade och skövlade och for sedan sin väg. Så kom det nya. Skogen fällades. Svenskarna hade hellre skurit sitt eget finger än de hade skurit ett träd. Min man sa: "Vad grämer du dig Maria? Nog får vi ändå ihop till kistbräder."

I vår by hade funnits fyra väderkvarnar. Då bara den största och bästa ännu stod kvar, kom en främmande från Sviby och började riva den också. Jag kunde inte stillatigande se det och sa: "Det är svenskarnas egendom, min man kunde bygga och reparera en kvarn och nu river ni den till bränsle!"

Han svarade: "Om ni skriker mycket, så far ni till Sibirien!"

Husen drogs omkull med trossar. "Stockarna som glas," sa min man, "och allt blir bränsle!"

Vår stuga befallde sovhosdirektören Sestakov att sätta hjul under och flytta till öns norra strand, för min man arbetade i fiskekolchosen. Vårt potatisland tog han utan att fråga, var vi skulle få ett nytt. Han sådde där solrosfrön, hela åkern full. Jag blev arg "Du sår här på

vår åker, men skörda ska du inte!" Och så blev det. Han hade stulit hö till sina djur och blev avskedad på dagen. Solrosorna fick sedan ligga och ruttna på marken, och nästa vår fick vi vårt potatisland tillbaka.

I år ville man gräva ett dike i kanten av mitt potatisland. Ingen visste vem som hade gjort upp en så dum plan. Jag sa till grävvarna: "Om ni fortsätter, så begravn mig också här i diket och skriv på korset, att det var för diket skull som jag dog." Någonstans ritar någon på ett vitt papper var diket ska gå, men ingen kommer för att se efter var det borde gå. Jag har bott här i Söderby i femtio år, fråga mig! Agronomen kom till min hjälp och drog upp stakarna. Ja, nu vann jag men inte förr.

Om jag inte hade min cittra, så skulle jag inte varit vid liv längre.

Jag tar mitt instrument, spelar och sjunger till, och glömmer alldeles bort att i hela byn det inte finns en enda eldstad. Jag sjunger, och då är jag inte ensam längre. En flicka på Ormsö måste ha en cittra antingen hon kunde spela eller ej, så var seden. Min cittra är förfärdigad av en Svibybo, Alexander Stenholm. Han var en skicklig mästare, fastän självlärd. Och se, mitt instrument har hållit i mer än sextio år och ska följa mig fram till döden.

Att spela cittra och gitarr lärde jag av Stenholm. För mig var det stort

beröm, då han sa: "Du spelar bättre än min dotter". Under tysktiden blev Stenholm skjuten på Nyhov – han hade varit ordförande i byrådet.

I somras låg mitt instrument ett par veckor i Reval, en ung man skaffade nya strängar från Sverige och satte dem på också. Hela tiden, då cittran inte var hemma, hade jag känslan att en människa var borta. Då jag fick strängaspelet tillbaka, kunde jag inte vänta att hinna in i stugan, så längtade jag att se hurudant det nu var. Underbart! I två timmar spelade jag mol ensam. "Då människan är så glad, så ska hon plantera en blomma" sa en grannkvinna, en sommargäst.

Detta instrument har fört mycket folk hit till mig, stora bildade människor. Jag kan inte ta emot dem så bra på estniska som på svenska, men det är roligt för mig att de kommer, då är jag inte så ensam.

I somras fick jag besök av Konungariket Sveriges generalkonsul i Leningrad, Bengt Åkerren med fru och dotter.

Vad har du för minne av Estlandssvenska Kulturföreningens Nucködagar i somras?

Det var så vackert. Jag blev bemött som en riktig fru, så jag ville inte ens hem igen. Jag sjöng och spelade, och mina täcken visades på slöjdställningen. Svenska TV-reportern Elisabeth Hedborg kom till Ormsö för att filma oss estlandssvenskar. Fem stycken var vi kvar: Sträng, Berggren, Nyberg, Friberg och jag. "Du har nu blivit berömd," sa föreningens ordförande Ain Sarv, som hade besökt Sverige. Ja, det kommer brev från alla håll, alla berömmar och tackar och ber om svar. Men jag är redan gammal, nära döden. Var var de tidigare? Händerna skakar så mycket att skriva går långsamt. Jag binder med gasbinda högra handen fast vid bordsbenet och trycker på med den andra, nog försöker jag skriva svar åt alla. Men kuverten är dyra, 50 kopek per styck – det blir flera kilo smör per månad. På något sätt måste jag klara mig. Min man sa alltid: "Det är då alldeles otroligt! Hur mycket har du, Maria, inte arbetat i dina dar, men någon pension får du inte." Att jag varje dag arbetade på sovhosens åker, det har ingen lagt märke till. Man gav mig bidrag för förlust av försörjare, 45 rubel och, se 17 kopek därtill. Vår forstmästare Ants Varblane utverkade åt mig bidrag från "Lääne Kalur" ("Västkost-Fiskare"), nu får jag 70 rubel.

Svenskarna skriver: Vad vill du ha – kaffe, kläder, matvaror? Vi sänder. Jag vill inte ha eller beställa något. Då man sitter så här ensam, då är det så roligt att få brev, så tårarna tränger fram. På vintern kommer ju ingen till Ormsö. Förr i tiden, i min ungdom, flög stugdörren ideligen upp och igen som slagbommen i en vävstol – nu är det en stor händelse om någon öppnar dörren.

Svenskarna har börjat få tillstånd att besöka sina gamla hemorter. För inte länge sedan kom Johan Nybergs son Sven. Han hade på svensk TV fått se sin far, som man trodde var död. "Pappa lever!" skrev tidningen Expressen. Jag lyssnar endast på svensk radio, nyheterna från världen, om Olof Palme, om vårt försvars specialstyrka och annat. Jag läser "Kodumaa", "Läänlane" och svenskarnas "Kustbon", den redigeras av Hugo Mickelin, som har gått i Hapsals Samgymnasium.

Om de får tillstånd att besöka sin gamla hemort, går de till platsen för sin gård, till kyrkogården och kyrkan. Av mig frågar man, varför kyrkan är härjad. Jag vågar inte säga varför. Då sov-hosen grundades, slängde man ut alla kyrkbänkarna och brände upp dem. Kyrkan blev hölada. En enda gång har jag varit där efter kriget och går inte dit igen, fastän man nu försöker återställa kyrkan. Den har fått nytt tak. Kanske blir den färdig till Ormsö-dagarna. Men så vacker som den var förr kan den aldrig bli, inredningen är förstörd och bortslängd.

Ska det ordnas hembyggsdagar på Ormsö också?

En augustimorgon kom här redan en man för att besöka Ormsö-dagarna. "Inte ännu, kanske nästa sommar", sa jag till honom. Estlandssvenska Kulturföreningen vill ordna här liksom på Nuckö, men det är fråga, om alla får tillträde till ön. Om sommaren står gränsvaktspojkarna i hamnen och motar.

Jag talar om sommaren, om sång och spel, men nu är det vinter, en kall och bedrövlig tid. Jag orkar inte bära vatten från brunnen, och ved hämtar jag bara ett par trän åt gången. Min son kommer och hjälper mig i veckosluten. Kuusk hämtar bröd åt mig, själv klarar jag mig inte till handelsboden. Sölvi och Ants tar mig till sin bastu. På julfeston var jag bjuden till dem. Då kan jag inte vara ensam.

Viktor Aman har översatt från estniskan.

Från den 23 till den 27 oktober kommer konstnären Erik Schmidt att i Estniska Huset visa ett antal oljemålningar med motiv från Estlands svenskbygder.

Utställningen ger en nostalgisk återblick på det som en gång var våra hemtrakter, en kulturbygd, som har slutat att finnas till. Borta är de pittoreska, halmtäckta byarna, de knuttimrade längorna, gårdesgårdarna och stenmurarna som kantade vägarna...

Rågöarna har använts som bombfällningsmål för flyg från murmanskbasen.

På Nargö finns inte ett endaste hus kvar.

På Ormsö har i en del fall de som flyttade in bränt upp inredningen i huset och därefter flyttat in i nästa hus där de gått tillväga på samma sätt.

Erik Schmidt har i sina tavlor försökt fånga detta som en gång särpräglade våra förfäders hemtrakter. För att kunna återge allt så verklighetstroget och detaljrikt som möjligt, har tavlorna målats med fotografier från SOV, Nordiska Museet och privata samlingar som underlag.

Korkisdagen i sömmlandsbygden lördagen den 3 juni 1989

Korkisdagen hölls på samma ställe som för sju år sedan nämligen på Lindersborgs bygdegård i närheten av Lembit Pellas sommarställe. 98 personer hade infunnit sig, de som kom längst ifrån var från Canada. Glädjande var att så många ungdomar och barn hade infunnit sig. För maten och övrigt arrangemang svarade Lembit Pella med god hjälp av sin familj.

Festen, som var mycket lyckad, kommer att refereras mera utförligt i nästa nummer av Kustbon.

Närmare 100 personer från hela landet samt ett par från Canada hade mött upp i Lindersborgs bygdegård i Dunker. Äldsta deltagare var Hilda Strickman från Uppsala som står till vänster om Lembit Pella (längst fram i mitten).
Foto: Elisabeth Bourenh.

Svenskbyborna 60 år i Sverige 1929 – 1989

Under den titeln har Föreningen Svenskbyborna lagom till jubileet den 1 augusti på bokförlaget Hanseproduktion utgett en skrift med Jan A:son-Utas som redaktör. Skriften är i bokform, omfattande 188 sidor, och har tillägnats minnet av Sigfrid Hoas och Gustav Kotz.

Boken innehåller skildringar om estlandssvenskarnas, särskilt svenskbybornas historia, deras familjenamn, bebyggelsen både på Dagö och i Gammalsvenskby och källmaterial om svenskbyborna för att nu nämna några av de längre kapitlen. Vidare kan bl.a. omnämnas kortare reseberättelser, berättelser och dikter på gammal-svenska (svenskbysmål), kyrkan i Gammalsvenskby och "tre 1 augusti-predikningar".

I förordet vill redaktören särskilt tacka Jörgen Hedman för hans bidrag och hans forskning kring dagösvenskarnas historia. Jan A:son-Utas' eget bidrag "Bebyggelsen på Dagö och i Gammalsvenskby" förtjänar också att särskilt framhållas.

Boken, som är rikt illustrerad, kan beställas via SOV. Pris för SOV:s medlemmar 170:- plus porto.

TL

Rågöbornas Luciafest firas

Lördagen
den 9 december 1989,
kl. 18.00

i Medborgarhuset Fyren,
Kärtrorp.

Välkomna önskar
Rågöbornas Danslag

En spillra finns kvar av den svenska kulturen

Fortfarande talas svenska i Estland

Maria Murman och hennes son är kanske den sista familjen i Estland som talar svenska i hemmet. Nu är Maria 78 år och bor med sina höns tre kilometer från närmaste granne ute på Ormsö strax väster om det estniska fastlandet. Här bodde tusentals svensktalande fram till 1944. Då flydde de alla till Sverige. Bara några få blev kvar. Maria var en av dem.

– När ryssen kom så flydde nästan alla estlandssvenskar till Sverige, berättar Agneta Tomingas, själv svensktalande från födseln. Här står hon vid kyrkan på Ormsö. – Här, i prästgårdens brunn, slängde ryssarna ner alla böcker på svenska som de kunde hitta. Jag har själv sett brunnen hålyfull med svenska böcker, berättar hon.
Foto: Författaren

I århundraden har ett folk med svensk kultur och svenskt språk levt i den nordvästra delen av Estland. De var jordbrukare i huvudsak. Maktavarna efterträdde varandra, men trots detta lyckades estlandssvenskarna hålla sig kvar och vårda sitt språk och sin kultur. Ryska tsarer, svenska adelsmän, feodalherrar, nya estniska staten under den fria tiden, ryssar och tyskar om varandra under de båda världskrigen. Ja, herrarna har varit många i det här hörnet av Östersjön.

När Stalins röda armé kom tillbaka till Estland 1944 var det många ester som flydde till bland annat Sverige. Det gjorde också nästan alla estlandssvenskar.

Maria Murman lever kvar på Ormsö. Hon visar stolt upp sin gård där det en gång fanns kor och andra djur. Idag är Maria 78 år och har bara hönsen kvar.

– Men häromdagen tog räven en höna för mig, precis framför fötterna sprang den med hönan, berättar hon.

Kistan var packad för flykten

Inne i stora kammaren står en röd brudkista med vita och gröna ornament. Just den typen av brudkista är typisk för Ormsö. Den fanns i alla hem på ön

förr. Idag finns den fortfarande i många hem i Sverige.

– Jag hade kistan färdigpackad och med till Hapsal på fastlandet för att jag skulle med till Sverige 1944, berättar Maria Murman. Två gånger hade jag dit kistan, men andra gången hade sista båten gått och jag blev kvar här, berättar hon.

Bara några få svensktalande blev kvar. Någon vägrade helt enkelt att lämna sin fädernejord, andra var tvångsrekryterade till röda armén och återvände efter kriget, men då var det omöjligt att lämna landet och flytta efter sina släktingar. Maria Murmans man var också i röda armén och kom tillbaka.

– Av 110 som mobiliserades här från Ormsö kom 23 tillbaka, berättar Maria Murman.

Resten dog i kriget.

Husen är ruiner

Efter flykten från Ormsö och kollektiviseringen av jordbruket kom hela ön att förfalla. Av de hundratals boningshus, ladugårdar och stall som fanns här 1944 finns idag bara ett fåtal kvar. Idag bor bara 300 personer fast på ön, det är lika många som i en enda by för 45 år sedan.

Agneta Tomingas är också född på ön, men nu bosatt på fastlandet. Hon visar hur ön har förändrats när vi åker runt med bil.

– Där bodde min farbror, säger hon och pekar på en husgrund där det bara växer gräs och lövsly. Och där bodde min kusin, säger hon och pekar på en ruin.

Överallt finns spåren kvar av byarna och husen. Ensamma skorstenar står uppmurade i skogen. Stenhusens gavlar reser sig över snåren. På marken syns upphöjningarna av husgrunderna. Igenstörtade timmerhus är övervuxna av gräs och mossa.

– När husen blev tomma så förföll de, säger Agneta Tomingas. En del tog ryssarna och flyttade med sig till fastlandet. Andra hus gick åt till ved. Det var lättare för de nyinflyttade ryssarna att hämta ved från gamla hus än att hugga i skogen.

1939 gifte sig Maria Murman. Då var det fest i två dagar.

Bröllopsfest i två dagar

– En dag hemma hos mina föräldrar och en dag hemma hos min mans. Det var den andra och tredje juli. Vi klädde huset invändigt med vita lakan, det skulle vara ljusst och fint när man firade

bröllopsfest.

Maria Murman går fram till stora brudkistan. Där ligger, under en handbroderad duk, en cittra. Hon spelar och sjunger så det står härliga till. Det låter som gamla skillingtryck och handlar om "huset där jag föddes" och "far och mor".

– Hon är 60 år nu, säger hon, klappar sin cittra.

– Kommer det folk så spelar jag gärna en bit för dem, det tycker jag om.

De förändringens vindar som just nu blåser över Estland gör att många som flyttade från landet 1944 nu vill komma tillbaka som turister och se sin gamla hembygd.

– Jag hoppas de kommer in och hälsar på mig då, säger Maria Murman. Varenda besök från Sverige är som att få hit släkten, säger hon.

Maria Murman och några till är de enda i livet i Estland som fortfarande talar ormsömål, en ålderdomlig svensk dialekt. Till henne har kommit en rad språkforskare, bland annat från Finland för att dokumentera språket.

Agneta Tomingas, själv född på Ormsö med svenska som modersmål, men numera bosatt på fastlandet i Hapsal, håller också på att teckna ned ormsömålet. Hon är aktiv i det nybildade Samfundet för Estlandssvensk Kultur, en förening som trots hårt motstånd från myndigheterna bildades i början av 1988.

Vedspis och brunn på gården

– Vad heter klockpendel på ormsömål? frågar hon Maria. De letar i minnet en stund och diskuterar olika uttryck, men ingen av dem kan riktigt komma på just då vad den kallades.

Många menar att Estland har stått stilla i utvecklingen sedan 1944. Det gäller i högsta grad Ormsö. Bilfärjan passar bättre för traktorer än moderna personbilar.

Hemma hos Maria Murman är det vedspisen i kammaren som är enda värmekällan i huset, och den brinner jämt. Vatten hämtar hon i en brunn ute på gården, en brunn med hävstång och hink. Elektricitet är indragen, men den går så fort så åskan drar fram över ön. Telefon finns inte.

– De sa att ryssarna skulle komma hit med sin kultur, men de har väl ingen kultur heller, säger Maria Murman och skrattar.

Jag frågar Maria Murman om hon kände några av mina släktingar som flydde till Sverige 1944. De kom från Förby på andra sidan ön.

– Jo, jag minns Simas Mare (Maria

på Simas-gården), din mormor, säger hon till mig.

Då plötsligt får jag en konstig känsla. Allt som min mormor och morfar och mor och moster och morbror berättat för mig blir plötsligt verklighet på något konstigt sätt. Tidigare har det varit omöjligt att komma hit, så man har liksom förträngt alla förhoppningar att någonsin kunna se Ormsö. Idag är verkligheten annorlunda.

Senare samma dag åker jag genom Förby och får se ruinerna av min släkts bondgårdar. Stallet på Simasgården,

Efter att nästan hela befolkningen på Ormsö flytt till Sverige 1944 förföll bondgårdarna och husen. Bara skorstenar och stengrunder står kvar bland lövsly och mossa. Detta var för 45 år sedan en av de största gårdarna i Förby på Ormsö. Foto: Författaren

där min mor är uppväxt, finns kvar, men i övrigt är det mest ruiner i byn. Några få hus har återuppstått i form av sommarstugor. Här finns inga bofasta, men åkrarna brukas av kolchosen.

Kyrkan blev magasin

På Ormsö fanns förr en svensk luthersk kyrka, en rysk ortodox kyrka och några frikyrkliga bönehus. Alla dessa förföll också efter 1944. Den ryska kyrkan är idag ihopbyggd med kolchosens mejeri och fungerar som magasin, men lökkupolerna finns fortfarande kvar. Av bönehusen finns bara grunden kvar. Lutherska kyrkan var i många år sädesmagasin åt kolchosen, men sedan en tid pågår ett upprustningsarbete.

Taket är nytt och körläktaren reparerad. Golvet ska läggas om och nya kyrkbänkar sätts in. Reparationsarbetet bekostas till stor del av insamlade pengar i Sverige och Fin-

land, men sköts av folket på ön.

Idag är intresset för Sverige, svenska språket och svenska kulturen mycket stark på Ormsö och på andra håll i nordvästra delarna av Estland.

– Känner du inte någon lärare som vill komma hit och lära barnen svenska i skolan? frågar en ung kvinna som jag möter.

Hon är estniska och har sommarställe på Ormsö. Och hon känner starkt för de starka banden till Sverige som den här delen av landet har.

36 mil till Stockholm

Under många år var det omöjligt för både svenskar och ester att komma ut på Ormsö. Anhöriga fick inte ens åka ut och sköta om gravarna vid kyrkan. Idag är det mycket friare. Sommarställen växer upp, gårdarna befolkas igen. Fabriker från fastlandet bygger semesteranläggningar på ön. I framtiden kanske Ormsö kan komma att bli ett semesterland för svenska turister.

Naturen påminner lite om Gotland. Växt- och djurliv är detsamma som i Sverige sånär som på att det finns gott om stork här.

– Det är 36 mil till Stockholm, säger Agneta Tomingas och pekar ut över Östersjön när vi står vid stranden.

Det är lika långt som till Småland eller Dalarna från Stockholm!

Jimmy Dominicus

En typisk mångårdslänga, Massgården på Runö. Längan var "kluven" på längden, den västra synliga sidan beboddes av familjen Melin, den östra var förf:s barndomshem.

Foto: G. Selling, Nordiska Muséet 1923.

När vi lämnade Runö

En vacker augustimorgon hade en tremastad motorseglare vid namn Juhan kastat ankar utanför Runös västra strand. Budet kom till byn att dr. Lienhardt var här för att överföra oss till Sverige. Det blev liv och rörelse i byn, det skulle packas och ordnas. Händelsen ägde rum den 4 augusti 1944 – en historisk dag för runöborna. Något sådant hade inte hänt sedan Runös begynnelse, då svenskarna kom till ön och började bryta mark och idka fiske där. Jag vågar gott säga att inget annat folk har bott där, då skulle ju deras namn och ej de svenska finnas kvar på vägar, stränder, vikar, holmar och skär m.m.

Men nu var uppbrottets timme inne. Order kom till byn, att det inte var värt att packa stora koffertar och kappsäckar, livet var det viktigaste. Juhan hade redan 300 personer ombord från Rickul, Ormsö, Nuckö och även några från Rågöarna. Jag vågar gott och väl kalla oss den tidens båtfolk under den fyra dagar långa resan Runö – Stockholm. Den 4 augusti startade vi och den 7 augusti var vi framme vid Lidin-gö.

Även vi i vårt hem började göra oss i ordning och packa ihop några kollar, ty mat och kläder måste vi ändå ta med. Vi spände för hästarna och körde

ner till Holma, där den ståtliga Juhan låg för ankar. Vi lastade av våra kollar på de yttersta stenarna och därefter föll det på min lott att sela av hästarna så att de inte stod förspända medan vi själva gav oss av. Jag körde till betesmarken och löste hästarna och kunde inte låta bli att klappa vår gamle Svar-ten över manken och tacka honom för alla de år han troget dragit plog och vagnar. Det var ju bland annat hästarnas förtjänst att vi haft bröd till vintern. Ty skulle vi grävt för hand, tre hektar åkermark, som pappa ägde, skulle inte mycket kunna ha blivit gjort.

– Några år senare fick vi veta av de två svensktalande männen som stannat kvar på Runö, att hästarna slaktats till mat åt tillströmmande flyktingar i krigets slutskede. Det blev också Svar-ten öde. Krigsödet. –

För att ta ett sista farväl tänkte jag göra en vända till det nya och vackra hemmet vi hade byggt upp. Min bror var 18 år, jag bara 16 när vi startat vårt nybygge med pappa som arbetsledare. 1936 hade vi flyttat in och mest glatt oss åt zinkplåtstaket till boningshuset. Sins emellan talade vi, min bror och jag, om att ett sådant tak säkert skulle hålla vår tid ut... Det sista jag gör i mitt Runö-hem är att jag går in i rökfarstun

och tar ner en stor skinka som jag lägger på ett kistlock åt vår efterträdare, så att han kan få börja sitt nya liv med stekt fläsk och kokt potatis. Jag går genom grinden och stänger den varsamt och går baklänges fem, sex steg för att kunna etsa in bilden av hemmet på näthinnan. Jag går Leigatu fram och när jag kommer till Klosterslätten (–hlete) får jag se en kvinna som jag känner igen. Hon skulle stanna på vår grannes gård och hade lovat att mjölka även våra kor. I stället för att ta i hand tog hon sitt förkläde och började med snibben torka tårarna ur ögonen med orden "Ni har ju Sverige, men hur skall det gå för oss i denna orons och krigens tid!" Ja, vi har ju Sverige, tänker jag, men vi är ännu inte där.

Min vandring fortsatte förbi Backmans backa och vidare Västergatu fram, allt såg så öde och tomt ut, ingen människa syntes, inte ett hundskall hördes. Jag fortsatte och kom fram till Brogatu, som leder till Holma, där fick jag se en vagn liggande vid dikeskan-ten med tre hjul, det fjärde var försvunnet. Hästarna hade skenat, även de hade en känsla av att allt inte stod rätt till denna dag. Kommen fram till Ölkärret (Elkjarre) såg jag en familj från Norrbin. En av männen bar en spinnrock över axeln. Tanken slog

mig, att denna spinnrock har han säkert burit en gång förut hela vägen från Rickul till Hapsals gamla brygga där Runö-skutorna låg förtöjda. Runöborna tillverkade nämligen inte spinnrockar själva, det gjorde Rickul-mästarna Hinors'n och Långbacks'n. Spinnrocken var ett kärt föremål i runökvinnornas hem, den skulle under alla omständigheter med till Sverige. Kanske står den nu på något museum. På Kjolokullan såg jag korna beta av grödan, eftersom man nu lämnat grindarna öppna. Eftersom ingen hade haft tid att mjölka dem denna morgon hördes deras råmanden vida omkring.

Väl framme på Holma fick jag se att däcksmatroserna rott vårt bagage ombord. Kvar står på de yttersta sterna endast vår efterträdare med vår lilla hund, bara sex månader gammal. När jag går fram för att säga adjö säger han "jag ska ta hunden med mig hem". Jag har undrat hur han kände det när han gick hem och satte sig vid vårt bord alldeles ensam. Men även han skulle börja ett nytt liv - hustrun och barnen skulle komma ett par veckor senare.

Väl ombord tog jag plats i en räddningsslup. Jollen blev min säng och toften mitt bord, det var ju högsommar och friskt och härligt att vara på sjön. Nu var allt klart för avfärd, ankaret vindades upp, seglen hissades och kurs togs direkt mot Monsund. Jag såg på runöborna, de flesta hade vänt ryggen åt förskeppet för att se hemön försvinna. Två kvinnor stämde upp en sång som börjar: "Se ett skepp har lämnat hamnen och styr ut på böljan blå", sången slutar sorgligt, skeppet börjar brinna och sjunker. En moder lyfter sin lille son i räddningsbåten där det bara finns en enda plats kvar. Och sista versen lyder: "Gå min son i räddningsbåten, jag vill gärna stanna här. O, farväl, glöm ej din mamma, avskedskysen brännhet är. Var nu alltid snäll min gosse, hälsa pappa att jag dog för dig." Måtte det inte hända oss det här tänkte jag i min jolle.

Vi ankrade på natten i Monsund. Nästa morgon tisslades och tasslades det att vi hade kört igenom ett minbälte. Men se, änglavakt det är något som är osynligt! Mathållningen var väl lite klen, någon varm mat kunde det inte bli tal om. Mitt på dan den 5 augusti händer något: en tysk marinbåt lägger till vid styrbords sida och medan dr. Lienhardt står och försäkrar

Konfirmander i Runö nya kyrka år 1930. Kyrkan är dekorerad för ändamålet. Förf. längst till vänster. Foto: Gunnar Schantz.

tyskarna att han har kvinnor och barn ombord som han tänker överföra till Sverige, föses de unga männen ner i lastrummet där de gömmer sig under filtarna. Men vad upptäcker jag nu? På babords sida kommer en ung dam tripande på tå i bara bikini, stannar vid relingen. Plötsligt dyker hon ner i vattnet under båtens köl och upp vid styrbords sida. Det var dr. Lienhardts fru, som varit mästarinna i dykning. När marinsoldaterna fick se denna vackra sjöjungfru blev de så överväldigade att de hastigt gav sig av.

Inte förrän morgonen den 6 augusti lättade vi ankar och satte kurs mot Finska Viken, där vi vred kursen rätt västerut mot Stockholm. Vädret var strålande och ungdomarna hade börjat sjunga sånger och visor, nu skulle vi väl snart sätta foten på svenskt land. Medan de gamla svartklädda tanterna i lastrummet suckade "O, vore jag där" uppstod ett minne från vår prästgård, där prästfrun hade satt upp en väggbonad, där det stod "Allvar och gamman falla väl samman".

Nu befann vi oss i mitten av Östersjön, den låg blank som ett lärftslakan, vi hade kommit ur räckhåll för bomber och explosioner. Närmast mig sitter en änkeman med sin son och pappan säger till pojken: "Vad tror du? Jag har sytt in tsarryska guld- och silvermynt i min byxlinning, tror du att vi kan komma igenom tullen med dem, så att vi kan få köpa oss lite bröd i början?" Jag tänker: Inte har jag guld och inte

har jag silver, det enda jag har är de ränder som går kors och tvärs i handflatan.

Nu började vi se konturerna av vårt nya fosterland och folk samlades på fördäcket. Men vad händer nu då? Människorna börjar ropa på estniska "Miin on ees, miin on ees!" På svenska "en mina föröver". De som stod på babords sida vinkade åt vänster, de som stod på höger sida vinkade att styrmannen skulle väja åt höger. Styrmannen väjde inte alls. På två meters håll upptäcktes att det var en död gräsäl, som flöt på vattenytan. När vi passerat sälen utropade den vrede styrmannen "Är det ni eller jag som styr båten!" Vi hade nu kommit så nära svenska kusten att vi kunde skönja en bogserbåt som, när vi kom fram till den, kastade en lina över till oss. Nu kunde den stiliga Juhan stolt åka in till Stockholm med sina 500 passagerare ombord och det dröjde inte länge förrän båten lade till vid Breviks brygga på Lidingö. Jag var en av de första som hoppade iland den 7 augusti 1944. Tre poliser satt i en syréndunge med stolar kring ett bord, där vi fick redogöra för namn, ålder och yrke.

Mina tankar går tillbaka till kvinnan med det vita förklädet, hon som torkade tårarna ur ögonen med orden: "Ni har ju Sverige". Nu hade vi verkligen Sverige och jag vet att många med mig instämmer i orden "Tack gode Gud!"

Jakob Grahn

Ett återseende av hembygden

Södra delen av Runö by,
sedd från sydväst.
Flygfoto: Inga-Britt Wiktorsson 1989.

Efter 60 år återsåg Matts Dreijer sin födelseort Runö i Rigaviken. Han har under de senaste åren haft en önskan att få återse barndomshemmet och den plats där föräldrarna och farfar är begravda. År 1907, vid sex års ålder, lämnade han ön när hans mor dog, och bosatte sig på Åland hos sin faster Lydia. Där har han vuxit upp och varit verksam, med undantag av studieåren i Helsingfors. Tre gånger har han under åren besökt Runö, 1914, 1922 och 1929.

Tillstånd att nu resa till Runö erhöles efter många kontakter med Sovjets konsul i Mariehamn, myndigheterna i Reval och Intourists resebyrå i Helsingfors. Onsdagen 30 maj 1989 startade vi resan med båt från Helsingfors. Med i Matts' resesällskap var sonen Stig, Inga Kåhre, en vän till Matts, och undertecknad, som är brorson och boende i Stockholm. Med i sällskapet var också Tom Viklund, Ulf Weman, Inga-Britt Wiktorsson och Kerstin Österman från Åland. De skall filma, fotografera och skriva om Matts' resa till Runö. I Reval togs vi emot av Maido Limbak, vice ordförande i det estlandssvenska kultursamfundet i Estland, Taimi Pihel, som skulle följa med oss som tolk på resan och Katrin Saromägi från Sjöfarthistoriska Museet i Reval. Efter övernattnings fortsatte vi dagen därpå med flyg till Kuressaare (f.d Arensburg) på Ösel.

I Kuressaare blev vi mottagna av

vice landshövding Mait-Veino Sooäär, föreståndaren för Ösels (Saaremaa) läns avdelning för smååarna Leo Filippov med flera personer, som i veckan före pingst ingått i en delegation som besökt Åland och således redan var bekanta med Matts och Stig Dreijer. Efter en stunds samtal i Korhaums' kafferum, där smörgås, öl, kaffe och bakelser serverades, for vi till Kingiseppsmuseet och sedan vidare till begravningsplatsen för att med blommor smycka gravarna till de fem män, varav två runöbor, som bortfördes av ryssarna år 1941 från Runö och senare arkebuserades i Kuressaare.

Nu var det dags för den första gruppen – filmarna-journalisterna och tolken – att starta helikopterfärden till Runö, där de skulle vara på plats vid flygfältet för att filma huvudpersonen Matts Dreijers ankomst. Efter c:a en timme var helikoptern tillbaka för att hämta oss övriga jämte Leo Filippov, som också följde med. Färden med helikoptern tog c:a 20 minuter och på flygplatsen på Rings (södra udden på Runö) väntade kommunalordförande Kaljo Randmaa med följe för att köra oss till byn. Vi blev in kvarterade i den forna prästgården.

I prästgården, där även skolan, liksom under vår tid, är inrymd, väntade lärare, skolbarn och andra bybor för att hälsa oss välkomna. Ålands och Estlands flaggor var hissade och en lärarinna överräckte en blomsterbukett till

Matts. Allt detta och att åter få stå framför glasverandan i prästgården, där farfar, prästen Adolf Fredrik Dreijer bodde för drygt 100 år sedan gjorde att Matts knappt kunde hålla tårarna tillbaka. Filmfolket och fotograferna var i full gång med att föreviga händelsen. Vi är den första grupp runöbor som genom "glasnost" fått besöka Runö med undantag av två runöbor som under några timmar i fjol var där. C:a 30-40 bybor kom sedan under eftermiddagen för att träffa oss. De var intresserade av hur livet var förr i tiden på Runö. Matts berättade om vilken fin plats detta är att bo på och önskade de nya runöborna en lycklig framtid. De ställde även några frågor om fiske och säljakt, vilka jag försökte besvara. Av öns befolkning på drygt 60 personer finns några yngre fiskarfamiljer. Många är pensionärer och det finns även folk som är endast sommarboende. Myndigheterna önskar få dit yngre familjer som åretruntboende, för att få ön att blomstra!

På kvällen var det en andaktsstund i nya kyrkan. Prosten Elmar Reinsoo från Kihelkonna församling på Ösel hade speciellt kommit för att hålla andakten och ett 25-30-tal bybor deltog tillsammans med oss. En fridfull känsla kunde både Matts och jag nu efter lång bortovaro förnimma genom att åter höra Guds ord i denna kyrka. Kyrkan, som byggdes och invigdes år 1912, är reparerad och nymålad. Den

är sedan våren 1988 återinvigd för gudstjänstbruk. Efter andakten gick vi runt på kyrkogården och kunde konstatera, att Matts' farfar Adolf Fredrik Dreijers järnkors stod kvar, men namnskylten var borta. Fadern Fredrik Imanuel Dreijers träkors stod också kvar men moderns, Magdalena Petersdotter Kors, träkors var borta.

Sedan for vi till Korsgården, där både Matts och jag är födda. Nog blev vi mycket besvikna när vi såg hur förfallna alla byggnaderna var; mangårdsbyggnadens takkonstruktion hade delvis rasat ihop, de delar av halmbeklädnaden som var kvar hade kompletterats med annat material, innertaket i stugan med tillhörande takbjälkar i dimensionen 30x45 cm hade rasat ner. Några av de gamla husen (klädhusen) är rivna. Den nya stugan, som inte var inflyttningsklar när vi reste iväg 1943-44, bebos nu av Liisi Sepp med dotter. Liisi är själv dotter till Jurka Oad, som lär ha kommit från Kynö under senare hälften av 1940-talet och bosatt sig på gården. Korsgården har under ett antal år från slutet av 1960-talet till omkring 1980 varit museum. Den gamla stugan hade då varit möblerad och inredd såsom en runöstuga såg ut förr i tiden. Därför trodde vi inte att mangårdsbyggnaden och särskilt stugan skulle vara i ett så bedrägligt skick. Emellertid är ett stort, värdefullt och noggrant ritningsarbete utfört av sakkunnigt folk, som ritat upp alla byggnader på Korsgården. Det är planer, snitt och fasader i skala 1:20 och 1:10. Ritningarna förvaras i prästgården och det lär även finnas interiörteckningar, vyer av väggar visande möblering och dylikt. Möbler och annat från museitiden lär finnas lagrade på ett tryggt ställe i väntan på att gården skall renoveras för att på nytt bli museum. Stig Dreijer, som är landskapsantikvarie på Åland, sade att han har sett betydligt sämre byggnader som kunnat renoveras och nu är vackra museihus.

Dagen därpå gick jag tidigt på morgonen runt i byn för att se hur det såg ut i de olika gårdarna. Stengårdsgårdarna som tidigare fanns runt varje gård (tomt) i byn är borta, likadant lär det vara vid de stora gårdarna och "råggårdarna" ute på ön. Stenarna har körts till Rings, där en ny hamn anlagts. Endast stenmuren runt kyrkogården är kvar, bybornas protester hade hjälpt, annars hade också den raserats. Den uråldriga typen av mangårdslänga som

*Matts Dreijer begrundar sin förfallna fädernegård, Korsgården sedd från väster.
Foto: I-B Wiktorsson.*

fanns på varje gård är borta överallt. Den bestod av stuga, "forsto" (grovkök), ria, loge och halmlada. Väggarna till rian är kvar i ett fåtal gårdar. De flesta andra hus är också rivna, däremot står många av de fristående stugor som byggdes under 1930-talet ännu kvar. I några av gårdarna är alla hus borta!

Efter frukost for vi till kyrkogården igen och var nu även inne i den gamla träkyrkan, byggd 1644. Den är inte renoverad, de ansvariga i länet anser att det saknas expertis för att utföra ett så kvalificerat renoveringsarbete. Kanske måste de för ändamålet skaffa experthjälp från utlandet. Senare på dagen for vi till Kuns, nordspetsen av ön, som förut varit fiskeläge för byns norra fiskarlag. Fiskebodarna är nu helt borta, annars är platsen sig lik. Inga fiskebåtar syntes till på stranden.

Förf. minns gångna tider, när Kors fiskelags båt "Håischriggen" styrde in i sin hamn på Kuns.

Foto: I-B Wiktorsson.

På eftermiddagen for vi åter till Korsgården, Tom Viklund och Ulf Weman ville videofilma och intervju Matts och mig på den plats där vi båda är födda. Matts berättade om vad han minns från sin barndom och om sina senare besök på ön samt om livet i allmänhet. På intervjuarnas frågor om arbetslivet och hur det var att bo på Runö redogjorde även jag. Vi hann också med att besöka Elisabet (Liisi) Norrman, som bor på Hollingersgården och är den enda nu levande som är kvar sedan vår tid.

I programmet ingick att fara till Limo på östra sidan, där vi också skulle äta middag. På vägen dit åkte vi även till Houbjere (Höga berget) där fyren finns, men ingen av oss kände sig manad att trava alla de 150 trappstegen upp till fyrens topp. På Limo är en ny byggnad uppförd med allrum,

Runö "länsman" Kaljo Randmaa och förf. studerar en Runökarta.
Foto: I-B Wiktorsson.

öppen spis, bastu m.m. Några av oss badade bastu och tog därefter ett dopp i Rigavikens vatten, som såg lite grumligt ut i den ostliga brisen. Middagen smakade utmärkt, kocken hade inte sparat någon möda vid matlagningen och kvällen förflöt under god och gemytlig stämning tack vare våra trevliga värdar Leo Filippov och Kaljo Randmaa.

Nästa dag var avresedag och vid 12-tiden var vi alla i Kuressaare. Därefter träffade vi landshövdingen Ants Tammeleht och hans närmaste medarbetare. Han hälsade oss välkommen till staden och till Saaremaa, och berättade om planerna för renoverings- och nybyggnadsarbetena på Runö. För ändamålet har de erhållit 500.000 rubel (ca 5 miljoner kr) och de vill att flera unga familjer skall bosätta sig på ön. Stig Dreijer tackade för den inbjudan resesällskapet fått när delegationen från Kuressaare besökte Åland och hoppades på ett gott samarbete i framtiden. Även Matts tackade för det överväldigande mottagande vi rönt och för att han nu fått återse sitt barn-doms-hem. Han berättade också om sin barndom på Runö och om livet där. Då de även var intresserade av hur livet var på Runö under 1920-40 talet för-

sökte jag beskriva detta och framhöll särskilt att tiderna under senare hälften av 1930-talet var goda med fiske, båtbyggeri och dylikt.

Inrättandet av Korsgården till museum på nytt togs återigen upp. De anser att mangårdslängan på Runö är ålderdomlig och säregen. Delar av Korsgården är från slutet av 1700-talet eller ännu tidigare, bjälkarna i rians väggar är avhuggna i ändarna med yxa troligen därför att sågar ännu inte fanns. Ett av "klädhusen", som nu är nedrivet, hade årtalet 1790 inhugget i en gavelbjälke (fjehgrstück) högst upp vid nocken.

Efter mötet hos landshövdingen gick vi till slottet, som nu är museum. Vice museichefen visade runt i lokalerna. Han berättade ur slottets historia och om sevärdheterna där och därefter samlades alla tillsammans med museets personal vid ett dukat kaffebord. Matts gav en historisk bild av slottet jämfört med dåtidens övriga slott och dess byggnadsstil och Stig föreslog forskarutbyte mellan museerna i Mariehamn och Kuressaare. Middag intogs på Korhaus, vars byggnad har nyuppförts i samma stil som den ursprungliga. En sång- och dansgrupp från Kihelkonna uppträdde, klädda i sina

färggranna dräkter och god stämning rådde i den sena kvällen.

Den näst sista dagen gjorde vi en utflykt runt Ösel och Moon för att studera olika sevärdheter. Eftersom Matts är professor i arkeologi på Åland och Stig är landsantikvarie där är de intresserade av allt som berör äldre tider. Med på utflykten var också arkeologen Külli Rikas, etnologen Olavi Pesti från museet i Kuressaare och Leo Filippov. Först for vi till en forngrav vid Vöhma, där Külli Rikas redogjorde för utgrävningar de höll på med. Sedan åkte vi till Panga på Ösels västkust, där det finns en kalkstensbrant som är 35 meter över havet. Olavi Pesti berättade om platsen samt senare om övriga platser vi besökte. Angela var nästa plats, där finns många gamla kvarnar och ett museum. Vidare till Karja kyrka, som är en unik stenkyrka från 1300-talet med många vackra glasmålningar, reliefer och utsmyckningar. Så for vi till J. Smuulsmuseet i byn Rugava på Moon. Det är en gård som donerats till staten för att inrättas till museum. Färden gick vidare till Orisaare, där lunch intogs. De flesta av oss for därefter till Maasi för att se en båt från 1500-talet, som bärgats ur havet. Matts med chaufför åkte till Valjala för att bese den gamla kyrkan där. På kvällen var vi åter i Kuressaare för att därifrån flyga till Reval.

Söndagen den 4 juni började med ett besök på Sjöhistoriska museet i Reval, där museichefen Ants Pärna och Katrin Savomägi visade oss runt. Vi vandrade även runt på stan, besökte kyrkor och andra intressanta byggnader och efter rundvandringen bjöd Ants Pärna vårt resesällskap på avskedslunch.

Nu var det dags att hämta väskorna och fara till hamnen. Vännerna vinkade farväl när vi passerade tullen och gick ombord på m/s Georg Ots, som återförde oss till Helsingfors, där vi skildes åt. Resan till Runö har varit intressant och vi blev hjärtligt mottagna överallt. Ett stort tack framföres till alla dem som medverkat till trevnaden under dessa fem resdagar. Huvudpersonen Matts Dreijer har vid 88 års ålder återsett platsen, Korsgården, där han föddes och gravkullarna på kyrkogården, där mor och far vilar.

Tomas Dreijer.

Rågöbornas danslag på Estlandsturné

*På väg till Stadshallen i Reval för uppvisning. I mitten, med bindpåse, kynöflickan Öje, en av våra värdinnor.
Foto: Lena Enggrön.*

"Finlandia" har lämnat Stockholm och vårt mål är Estland. För 55 år sedan var 32 rågöbor ur vår föräldrageneration på väg åt motsatta hållet, från det stillsamma livet på Rågö till Sveriges huvudstad för att visa upp sin tradition av musik, dans och ceremonier kring bröllopsfirandet (Ingeborg Andersen, som var med då, har berättat härom i Kustbons juninummer). Kunde dessa rågöbor ombord på "Kalevipoeg" ana, eller ens föreställa sig tanken, att 55 år senare åker deras efterkommande över samma vatten, men i motsatt riktning från Sverige till Estland med samma kulturtradition i bagaget? Naturligtvis inte, tanken hade säkert tett sig överklig. När vi sent omsider kryper till kojs på "Finlandia", kommer en känsla smygande, en känsla av att cirkeln håller på att slutas, att denna parentes av nästan 50 års överklighet är på väg bort och snart skall sjunka bakom horisonten.

Detta eländiga formalitetsköande innan man passerat spärrarna i Reval är bekant för dem, som besökt Estland tidigare efter kriget, för förstagångsbesökarna en ny pärs. Våra fäder hade det säkert lättare för 55 år sedan. Men sedan strömmar en varm våg emot oss, en våg av välkomstönkningar, leende ansikten, vackra flickor i folkdräkt, röda rosor, buketter av blåklint – Estland sluter oss till sig i sin famn. Mitt i alltihopa står vår välbekante Ain Sarv och håller upp skylten som leder oss rätt och till bussen, bussen till Pirita och vår inkvartering på hotell "Sport".

Vi skall vara här i en hel vecka, men redan i början känns tiden knapp, så mycket förestår, så mycket skall vi hinna vara med om och uppleva. De,

vars bekanta mött upp, ställs inför ett svårt problem, hur mycket måste de inte försumma av umgänget på grund av tidsramarna. Vårt deltagande i den förestående folklorefestivalen "Baltica 89" känns både hedrande och uppfordrande. Efter nära 50 års frånvaro skall vi återföra en bit av vårt kulturarv till det land, där det en gång levde och även formades under seklernas lopp. Till denna mission har både Statens Kulturråd och Svenska Odlingens Vänner lämnat sitt bidrag.

Programmet medger en viss acklimatisering under de första dagarna. Men denna tid skall utnyttjas till att komma så nära vår bortrövade hembygd som möjligt. Samfundet För Estlandssvensk Kultur med dess energiske ordförande Ain Sarv i spetsen har ställt upp och försöker hjälpa oss så långt det står i deras makt. Men svaret blir nej, vi får inte besöka våra öar.

Så organiseras då en utflykt till Vippal. Med ögat skall vi åtminstone skåda konturerna av våra öar, vars mark vi inte tillåts beträda med vår fot. För några av oss är dessutom Vippal ett andra barndomshem, där det röda året under den första sovjetiska ockupationen förflöt. På vår resa har vi med oss Ain Sarv, Toomas Lilienberg och Eevi Juhkam, alla från Samfundet För Estlandssvensk Kultur. Det går åt en del övertalningsförmåga till att få buschauffören att ställa upp. Hans betänklighet att fara ut i området tycks vara stor.

Först svänger vi av mot Harju Madise, vi skall besöka S:t Mattias kyrka. Det är säkert flera av oss, som åtskilliga gånger hemifrån Rågöarna beundrat det vita kyrktornet tvärs över

sjön, men själva aldrig varit där. Kanske att någon far- eller morförälder konfirmerats eller vigts där. Nu samlas hela gruppen tätt intill denna kyrka, som i barndomen hägrade i fjärran. Kyrkan har på senaste tid på ett förtjänstfullt sätt blivit restaurerad och man håller högmässa två gånger i månaden. Vid detta vårt besök är det dock randen av Rågökusten som hägrar allra mest. Våra blickar söker sig ständigt dit, så mycket vi nu kan se genom trädskronorna runt kyrkan. Solen gassar över landskapet och innan vi far vidare släcker vi törsten vid brunnen hos Eevi Juhkams far, som är kyrkvärd på stället och som härstammar ifrån Rågö.

Mot Vippal. Vi passerar Kors kyrka och kalkdammet från vägen yr och sveper in bussen i otäckt tjocka moln. Sinnet är på helpänn och där –. Där dyker den upp på höger sida om vägen. Gården från ett barndomsår, det röda året, det första skolåret. Rop till föraren: "Stanna, stanna!". Kvickt ut ur bussen, in på granngårdens gårdsplan. Plötsligt är alltihop så välbekant, där är ju brunnen och –. Ut ur huset kommer en kvinna. En hastig hälsning efter 45 år. Kommer du ihåg, minns du –? Ja, ja! Lever dom? Hälsa! Och så hastigt vidare, en knackning på dörren till huset där vi bodde. Dörren öppnas lite undrande. Åter igen – minns du –? Ja, vi lekte ju här under tallarna. Får jag bjuda på kaffe? Nej, det går inte, hela gruppen väntar i bussen på vägen. Hur gärna hade man inte velat stanna minst en vecka på platsen!

Men snart är vi på väg mot Aplik by (Alliklepa). En storartad mottagning med kaffebord i Elly Nordströms hem väntar oss. Dessa fantastiska Vippalkvinnor, oerhört glada i sin svenska härstamning, har ordnat med välkomstfest. Här träffar jag också en kär vän från de allra tidigaste barnaåren.

Otåligheten att åter få skåda Rågö för oss vidare. Vi vet att stranden, där utsikten mot Stora Rågö öppnar sig, inte är långt härifrån. På smala vägar genom skogssnåren åker vi ned. Hit men inte längre. Så gott det går försöker ögat tolka öns västra kontur. Där hade ängen legat, där åkern, där byn. Det mesta döljs av vegetationen, men även öppnare fält finns. Kapellet står kvar, endast taket har rasat. Länge, länge står vi och tittar, återskapar minnen. Vippalkvinnorna sjunger svenska

"Den stängda ön" Vy från Vippal strand mot Stora Rågö.
Foto: Hjalmar Stahl.

danslekar på stranden, solen sänker sig mot skogsranden bakom oss. Tack alla ni, som hjälpte till att ordna detta återseende – Samfundet För Estlandssvensk Kultur, Organisationskommittén För Balitca 89, m.fl. Detta första möte på avstånd med våra öar skall inte bli det sista mötet.

Festivalen börjar på allvar. I stekande sol går det färggranna tåget från Frihetsplatsen till Rådhusorget. Arrangörernas strävan har varit att sammanföra finsk-ugriska folkgrupper samt Estlands grannfolk till en gemensam fest kring förfädernas traditioner. Här går alltså ester, finnar, ingermanländare, samer, marier, liver, letter, litauer, polacker, tyskar, norrmän, svenskar, Sverige-ester och rågöborna som representerar den estlandssvenska folkgruppen. Åskådarna står tätt packade, applåderar, vinkar, lever med. Rådhusorget fylls till bristningsgränsen. Ovanför oss i de medeltida välvda fönstergluggarna på husen runt torget står par om par i dekorativa folkdräkter. Vi gör vårt första framträdande. Fletdans'n går hem hos publiken, den första varma kontakten har skapats. Senare på kvällen har vi ett program om 20 minuter på samma plats. Även nu är Rådhusplatsen ett enda stort folkhav. TV filmar. Sveriges Radios reporter, som befann sig bland publiken, säger efteråt: "Det gick ett sus genom fokmassorna, när ni rågöbor kom upp på scenen".

Vi känner sympatin mycket påtagligt. Nästa förmiddag har vi ett 20 minuters program vid slottet på Domberget alldeles vid foten av Långe Herman. Här visar vi också ett inslag från vår Rågö bröllopstradition. Oxläikin, Kockmorenas och Norikläikin dansas med den blå-svart-vita flaggan vajande i tornet alldeles ovanför våra huvuden.

På kvällen är det galaföreställning i Stadshallen med samtliga deltagande lag. Föreställningen är utsåld långt i

förväg. Ingrid Rüütel, under vars patronage festivalen äger rum (maka till ordföranden i Estlands högsta sovjets presidium, Arnold Rüütel) håller hälsningsanförandet på tre språk. Vi lägger märke till att ryska språket kommer sist. Ester, polacker, ingermanländare uppträder. Sedan presenteras Rågöbornas Danslag. Med klar sympati för oss tillkännages att vi

en konsertgudsstjänst i S:t Johanneskyrkan, far vi iväg. Samma kväll ger vi en föreställning i folkparken i Audru utanför Pärnu. På kvällen är det gemensam fest i Pärnu strandhotell och nästa dag mottagning i Pärnu rådhus, stadsvandring och därefter uppvisning i Strandparken. Även här möter vi folk, som rest hit från Vippal och annorstädes ifrån.

En måltid i den estniska nationella väckelsens (1860-1880-talet) märkesman C.R. Jakobsons kvarn i Kurgja. I bakgrunden "Linnutajad" våra sjungande och säckpipespelande värdinnor på stället.
Foto: Lena Enggrön.

tingats lämna våra hem till militärt basområde. Välkomna hem igen! Publiken ger bifall, som nästan lyfter oss upp på scenen. Framträdandet går bra, vi dansar Äinkrokin, Fletdans'n och Tvåkrokin med bravur och lätthet. Ovationerna dånar när vi lämnar scenen, vi uppvaktas med blommor och gratulationer. Någonstans i publiken sitter våra vänner Vippalkvinnorna, som kommit hit i grupp för att se oss uppträda.

Lördagen är förbehållen den s.k. Lantdagen, d.v.s de deltagande grupperna åker ut till olika festligheter runt om i Estland. Rågöborna är inbjudna till Pärnu med omnejd tillsammans med samerna, marierna och den estniska gruppen "Kassari" från Sverige. Redan på fredagen, efter att ha bevistat

Under eftermiddagen lämnar vi Pärnu och far iväg till Kurgja och Carl Robert Jakobsons gårdsmuseum. C.R. Jakobson var en av den estniska nationella väckelsens förgrundsgestalter under 1800-talets senare del. Våra värddar på stället är den lokala folklorensemblen "Linnutaja". Det blir rundvandring på gården, sedan bjuds vi till dukade långbord med gammaldags estnisk bondmat, där sådana äkta ingredienser som saltströmming, surmjölk och honung framträder. Damer i "Linnutaja" uppvaktar oss med körsång och säckpipespel, alla i enhetligt stiliga folkdräkter. Vi gör en uppvisning av delar ur vårt turnéprogram, innan färden går åter till Reval. Kanhända att vårt uppträdande inte riktigt har samma lyft som tidigare, men

undra på det, efter att ha varit i farten under flera heta sommark dagar och nätter börjar tröttheten göra sig påmind.

Ännu återstår finalen. På söndag förmiddag har vi repetition på Dynamostadion i Kadriorg och på eftermiddagen samlas åter alla grupper på Rådhusstorget till ett långt och färgrikt processionståg genom staden till Kadriorg. Chefskoreografen har särskilt bitt oss att uppföra Tvåkrokin och det gör vi tillsammans med våra värdinnor från "Kihnumua", Kynös folkloregrupp. Avsikten var att hela deras grupp skulle varit med, men Kynöborna föredrog att stanna hemma på sin ö och fira "fiskarnas dag", varför endast fyra flickor deltar. Den svenska gruppen By Folkdanslag från Dalarna har ett välkomponerat program kring midsommarfirandet, man har till och med egen midsommarstång med sig, och de får äran att sätta slutpunkten på festivalen. Sedan samlas alla till avslutningsfest i en bastuvarm idrottshall. Festligt är det att skåda hur polacker, letter, marier från öster om Volga, samer från Kolahalvön och alla andra deltagare tillsammans dansar med i Tvåkrokin. Ett fyrverkeri med kraftiga smällar förkunnar slutet. Men på Piritas strand utanför hotellet fortsätter festen till fyra på morgonen.

De upplevelser dessa dagar gett oss är rikt mångskiftande – en rad pärlor av olika kulörer. En sådan pärla är otvivelaktigt stunden, då vi tillsammans sjöng "Härlig är jorden" och "Närmare Gud till dig" i Sutleps kapell

Danslaget lämnar scenen i Stadshallen och blir mottagna med blommor. Dansledaren Ragnar Rosenborg med partner Alice Viklund i spetsen.
Foto: Vambola Salupuu.

i Friluftsmuseet Rocca al Mare med vår värdinna Katrin Kumpan som försångerska.

En annan oförglömlig upplevelse är den speciella stämning av sent 30-tal och sorglöst badliv, som gjorde sig påmind under vår festkväll på Pärnu Strandhotell. Den tidstroga dansmusiken och höga feststämningen tog oss omedelbart i våld och förpassade oss till den glada värld, som inte minst svenska turister njöt av strax före andra världskriget.

Åter igen ett helt annat slags upplevelse gav den vackra sommarkvällen i Kurgja. Där i det centralestniska bondelandskapet, hjärtat av den nationella väckelsen under 1800-talets andra hälft, kände man tydligt atmosfären från denna tid. Stillheten, den pastorala

idyllen över det mjuka landskapet, 1800-talsbyggnaderna, floden med en eller annan baderska i den nedgående solen – allt skänkte en stilla ro och högtidlighet. Hur lätt är det inte att dra en parallell till dagens nya väckelse, som bärs så värdigt av det estniska folket.

Sådär kan man fortsätta att plocka på pärlbandet. Sympatierna från folkmassorna, Rågös silhuett i blickfånget, möten med för oss exotiska folkslag, nattfesterna på Pirita strand och kanske även den hängande gångbron över floden Audru, som inte står Gröna Lunds attraktioner efter. Men det viktigaste av allt – det vi hade att ge av vårt kulturarv kom åter tillbaka till Estland och mottogs där med öppna armar.

Traditionsenlig

ESTLANDSSVENSK KYRKODAG

firas i

Adolf Fredriks kyrka

hörnet Sveavägen – Kammakargatan

(närmaste tunnelbanestation Rådmanngatan eller Hötorget)

Lördagen den 14 oktober 1989 kl 13.00

Programmet upptar sång och musik, predikan, församlingssång och altartjänst

Predikan hålles av kyrkoherden i Råda, Västergötland,
Bengt Schantz, född på Runö och nyligen
hemkommen från en Runö-resa

Efter gudstjänsten samling i Församlingssalen, Kammakargatan 30
för trivsam samvaro till "Kaffe med dopp"

Hjärtligt välkomna!

Styrelsen för Svenska Odlingens Vänner

KONST UTSTÄLLNING

"Bygden som vi lämnade"

ERIK SCHMIDT

ställer ut tavlor med
motiv från Estlands svenskbygder

**ESTNISKA HUSET
– EESTI MAJA**

Wallingatan 34, Stockholm
23 – 27 oktober 1989

Vernissage 23 okt. kl 18.00

MÖTE OM ORMSÖ KYRKA

Information och diskussion kring restaureringen av kyrkan.

Mötet hålles måndagen
den 23 oktober 1989, kl. 18.00.

Lokal:

Brygghuset, Hamburgersalen,
ingång N, Norrtullsgatan 12, Stock-
holm. T-bana Odenplan.

Fri entré.

STYRELSEN FÖR ORMSÖ
KYRKOFOND

Födda

Alexander den 18 oktober 1986.

Josefin den 6 juli 1988. Son och dotter
till Hans och Ann Lepp, född Al-
brektson, Stockholm.

Ida fick en lillasyster den 19 juni.
Johnny Näsholm och Seija Näsholm
Luther.

Daniel Gerth Erik född i Uppsala den
19 februari 1988, son till Ann född
Westerman och Kenneth Svensson
Alunda.

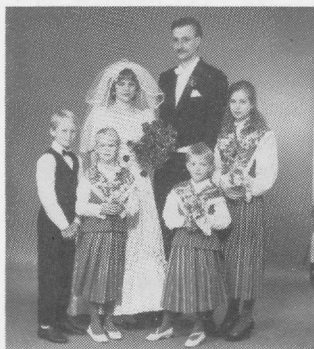
Niklas Harald Tomas född i Uppsala
den 6 november 1988, son till Lena
född Breimark och Göran Westerman,
Sarninge.

Vigda

Anders Klippberg

Cecilia Stomberg

Västerås den 3 juni 1989.

I Rasbo kyrka den 13 maj 1989 Maria
Westerman och Kenneth Andersson,
Uppsala. Brudnåbbar var syskonbar-
nen Diana, Mike, Jannika och Monika.

I Vreta Klosters kyrka vigdes midsom-
marafton civilingenjör Mikael Hamm-
erman och Anette Engström, Banke-

kind. Brudgummen är son till Ture
Gustafsson, Katrineholm, och hans
maka Gertrud, född Hammerman.
Bruden är dotter till Ragnar Engström,
Vreta Kloster, och hans maka Siv, född
Elvin. Bruden tillhör Kärna hembygds-
och kyrkokör, som sjöng vid vigseln.
Denna förrättades av kyrkoherde
Hans-Göran Karlsson. Tärna var
Maria Engström. Brudens föräldrar
gav middag för ett 40-tal gäster på
Kanalkrogen i Berg.

Döda

Anders Ahlberg, född den 9 mars 1899
på Ormsö, avled den 9 februari 1989 i
Nynäshamn.

Benita Aman, född Aller den 30 sep-
tember 1903 på Nuckö, avled den 14
juni 1989 i Toronto.

Elvira Benholm, född Seeman den 28
december 1918 på Nuckö, avled den 6
april 1989 i Stockholm.

Anders Byman, född den 18 november
1905 på Ormsö, avled den 14 maj
1989 i Eskilstuna.

Lars Enkel, född i mars 1914 på
Ormsö, avled den 30 juni 1989 i
Stockholm.

Margit Eleonora Grenfeldt, född den
26 oktober 1918 i Rickul, avled den 25
juli 1989 i Stockholm.

Lisette Grönlund, född Österlin den 9
mars 1906 på Lilla Rågö, avled den 5
augusti 1989 i Grisslehamn.

Maria Karlsson, född Murman den 29
december 1905 på Ormsö, avled den 8
maj 1989 i Visby.

Gertrud Liljeros, född den 19 juli 1895
på Ormsö, avled den 30 april 1989 i
Eke på Gotland.

Johannes Alfred Mathiesen, född 29
september 1906 på Nuckö, avled den
24 maj 1989 i Eskilstuna.

Johannes Niinemets, född 9 september
1900 i Vippal, avled den 14 juli 1989 i
Kumla.

Johannes Rönnerberg, född 24 april
1919 på Ormsö, avled den 22 juli 1989
på Lidingö.

Rosetta Söderström, född Grönlund
den 25 januari 1908 på Rågöarna, av-
led våren 1989.

I Växjö avled den 17 juli 1989 över-
postexpeditör **Bo Klasson**. Han var
född på Ormsö den 25 april 1923 som
förste son till kyrkoherde John Klas-
son och hans hustru Agnes.

Som bekant, tjänstgjorde John Klasson
på Ormsö som präst under åren 1920 -
1929.

Herbert Rosenstein, född den 7 juni
1910 i Reval, avled den 14 mars 1989
i Åbo.

I Kustbon 30 januari 1940 skriver
prosten Hjalmar Pöhl om pastorsför-
hållanden i Nuckö församling.
"Kyrkoherde Herbert Rosenstein som
våren 1939 valdes med absolut majori-
tet av församlingsmedlemmarna till
kyrkoherde på Nuckö, har lämnat Est-
land panikartat. Undertecknad mottog
meddelande därom först efter avresan.
Likaså de andra vederbörande myn-
digheterna."

I samma Kustbon redogör prosten
Pöhl om kyrkolivet inom de estlandss-
venska bosättningsområdena. Därav
framgår att i den svenska prostens
kontrakt ingick Tallinns S:t Mikael's
församling med annex Stora och Lilla
Rågö samt Nargö, Ormsö S:t Olai och
Runö S:t Magdalena församlingar.
Nuckö S:t Katarina med kapellförsam-
lingen i Rickul var inte underställd det
svenska kontraktet. Enligt prosten
Hjalmar Pöhl tillhörde denna försam-
ling det estniska Lääne-Saare kontrak-
tet.

HM

Vår käre bror och sväger

Sigfrid Dyrberg

Född 26 Augusti 1928 Rickul
Död 27 April 1989 Järfälla

Pauline och Mattias
Aline och Alexander
Stina och Emil
Margot och August
Syskonbarn
Släkt och vänner

*I vår vindens sus
Du somnar stilla
Nu sjukdom och oro
ej mer gör dig illa*

Min älskade make

Gunnar Heldring

* 14 februari 1919
† 24 juni 1989

Sörjd och saknad
av
Elna
Släkt och vänner

*Varmt var ditt hjärta
och glatt ditt sinne
Ljust och soligt
lyser ditt minne
Vila i frid.*

Min älskade Make
Vår käre Far
Farfar och Morfar

Mathias Magnusson

* 8 mars 1900

har idag lämnat oss, syskon
övrig släkt och vänner i djup
sorg och saknad

Eskilstuna den 26 maj 1989.

MATHILDA

Sven och Ingegerd
Britta och Sven
Greta och Lars-Erik
Karin
Barnbarn

*Ej sorg det finns som känns så svår
som när en älskad från oss går
Men smärtan mildras då man tänker
att döden frihet ifrån plågor skänker.
Vila i frid.*

Vår käre

Arnold Brunberg

* 9 december 1917

† 5 april 1989

har lämnat oss i djup sorg
och saknad.

ELSA
Syskon
Syskonbarn
Släkt och vänner

*Varmt var Ditt hjärta
och glatt Ditt sinne
Ljust och soligt
lyser Ditt minne*

Agneta Wahlberg

född Berggren

* 7 december 1899

Vår kära lilla Mamma
Mormor och Farmor
har idag stilla lämnat oss
i sorg och saknad.

Bromma 1 maj 1989

MARIA och SVEN
INGVAR och BARBRO
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Aldrig komma vi att glömma
vad Du gjort i gången tid
Tack för all Din omsorg ömma
tack Du kära, sov i frid.*

Vår käre far, svärfar och farfar

Johan Vesterby

* 19 september 1896 i Rickul

† 20 april 1989 i Stockholm

Sörjd och saknad

Einar och Elvi
Christer

Leif och Susanne

Eva och Carl

Syskonbarn, släkt och vänner

*Far gick så stilla
sin väg i livet
tyst och troget
sitt verk han gjort.
Nu har han somnat
från kamp och strid
och ögat stutit
i gravens frid.*

Vår kära

Maria Kristina Blees

född 11 februari 1898 i Rickul, Estland

avled 13 december 1988 i Norrköping

*Vi minns Dig med tacksamhet
Du var alltid så god och glad
Lyckligast är den som ger – ej den som tar*

Syskonbarn och svägerska

Nya Psalmboken 300:5

Bemärkelsedagar 4:e kvartalet 1989

100 år

Ketzia Johansson, född Westerberg
den 12 november 1889, Reval

90 år

Elfrida Ekman, född Thomsson, den
14 oktober 1899, Rickul

Agneta Vidgren, född Engdahl, den 14
oktober 1899, Ormsö

Bertil Wood, född den 21 oktober
1899, Hapsal

Olga Greis, född den 9 december
1899, Odensholm

Johannes Alberg, född den 23 decem-
ber 1899, Rickul

85 år

Olga Brus, född den 4 oktober 1904,
Rickul

Voldemar Berg, född den 11 oktober
1904, Reval

Ida Bergqvist, född Vesterbom, den 11
oktober 1904, Rickul

Hugo Berkman, född den 17 oktober
1904, Nuckö

Elle Lagman, född Döring, den 20 ok-
tober 1904, Reval

Rosetta Grönlund, född Nyman, den
19 november 1904, Rågöarna

80 år

Maria Beckman, född Fagerros den 2
oktober 1909, Ormsö

Elin Stahl, född Strandsten den 2 okto-
ber 1909, Rickul

Maria Klippberg, född Klippberg den
6 oktober 1909, Rickul

Vår käre Far

Anders Byman

* 18 november 1905

har idag hastigt lämnat oss,
syster, släkt och vänner
i sorg och saknad.

Eskilstuna den 13 maj 1989.

Barnen

*Du somnade stilla
då färden var slut
Från allt vad Du lidit
Du nu vilar ut
I tacksamt minne hos
oss Du skall bo
Vi unnar Dig vila och ro!*

Vår kära

Elsa Willman

* 27 augusti 1903

† 3 juni 1989

har lämnat oss i stor
sorg och saknad

Nils-Erik och Barbro

Eva och Jan

Anders och Marie

Sara

Mats

syster med familj
samt övrig släkt
och vänner

Ljubov Alberg, född den 10 oktober 1909, Reval
 Elsa Holmberg, född den 14 oktober 1909, Reval
 Maria Kopparberg, född Stahl den 16 oktober 1909, Rickul
 Aina Elisabeth Neivelt, född Holm den 19 oktober 1909, Reval
 Alma Maria Gerner, född Strickman den 27 oktober 1909, Korkis
 John Vidgren, född den 29 oktober 1909, Ormsö
 Egon Klingberg, född den 3 november 1909, Rickul
 Arthur Ribon, född den 10 november 1909, Nuckö
 Johannes Hamberg, född den 15 november 1909, Rickul
 Hulda Maria Koinberg, född Erita den 8 december 1909, Nuckö
 Terese Viksten, född Mitman den 12 december 1909, Nuckö
 Maria Samberg, född Notman den 26 december 1909, Ormsö
 Axel Söderlund, född den 26 december 1909, Rickul

75 år

Hilda Vesterblom, född Albert, den 2 oktober 1914, Reval
 Militsa Reial, född Fridolin, den 8 oktober 1914, Reval
 Isak Dreijer, född den 10 oktober 1914, Runö
 Gunnar Erik Heyman, född den 12 oktober 1914, Rickul

Olga Kübar, född Lindström, den 13 oktober 1914, Vippal
 Fredrik Österman, född den 20 oktober 1914, Runö
 Sigismund Korton, född den 24 oktober 1914, Reval
 Magda Luise Engman, född Rüütel, den 28 oktober 1914, Reval
 Maria Sarberg, född Bäck, den 28 oktober 1914, Ormsö
 Jakob Grahn, född den 6 november 1914, Runö
 Robert Brun, född den 17 november 1914, Nuckö
 Martha Branten, född Koolmeister, den 30 november 1914, Rickul
 Alexander Algot Dans, född den 3 december 1914, Rickul
 Melita Vestersten, född Vesterblom, den 21 december 1914, Nuckö
 Anders Lindström, född den 23 december 1914, Ormsö
 Edelgarde Medea Tarvas, född Ornllich, den 25 december 1914, Reval
 Adele Engman, född Vast, den 27 december 1914, Nuckö

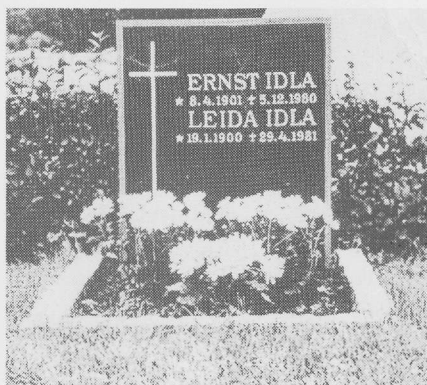
70 år

Agneta Malvine Eriksson, född Lilja, den 1 oktober 1919, Ormsö
 Anders Grundström, född den 2 oktober 1919, Ormsö
 Linda Reets, född Ambros, den 5 oktober 1919, Nuckö
 Juliette Lindström, född den 9 oktober 1919, Reval

Alfred Vahur, född den 9 oktober 1919, Vippal
 Lars Edvin Lilja, född den 16 oktober 1919, Ormsö
 Gertrud Söderholm, född den 17 oktober 1919, Ormsö
 Linda Kannel, född Brandt, den 20 oktober 1919, Hapsal
 Birger Valfrid Österberg, född den 23 oktober 1919, Reval
 Evald Zeisig, född den 30 oktober 1919, Nuckö
 Johannes Pihlman, född den 1 november 1919, Ormsö
 Agnes Soosalu-Slet, född Piir, den 1 november 1919, Hapsal
 Erika Ingrid Reeder, född Tammeveski, den 18 november 1919, Hapsal
 Maria Mühlberg, född Visnapuu, den 19 november 1919, Reval
 Linda Rosen, född Matsson, den 23 november 1919, Nargö
 Ruth Marga Oebius, född Wilkman, den 30 november 1919, Reval
 Anna Sjögren, född Liljebäck, den 12 december 1919, Ormsö
 Voldemar Aruvee, född den 14 december 1919, Nuckö
 Gottfrid Lennart Thomsson, född den 14 december 1919, Rickul
 Agneta Beckman, född den 23 december 1919, Ormsö
 Helmer Elfengren, född den 23 december 1919, Rågöarna
 Ulf Frithiof Wickman, född den 24 december 1919, Reval
 Rolf Evald Tacking, född den 27 december 1919, Dagö

65 år

Rafael Daniel Brun, född den 1 oktober 1924, Nuckö
 Selma Johannesson, född Brunberg, den 2 oktober 1924, Rickul
 Irene Svea Weinerhall, född Engman, den 2 oktober 1924, Odensholm
 Aril Olof Beckman, född den 5 oktober 1924, Ormsö
 Brita Cecilia Hallberg, född Schönborg, den 6 oktober 1924, Reval
 Gotthard Gottfrid Seman, född den 18 oktober 1924, Nuckö
 Sylvia Andén, född Hallman, den 21 oktober 1924, Rickul
 Johannes Skallus, född den 21 oktober 1924, Runö
 Elsa Nilsson, född Timmerman, den 29 oktober 1924, Nuckö
 Silvia Kikas, född den 30 oktober 1924, Reval

När det gäller gravvårdar och fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE

H. RAUDSEPP

MÅNDAGSVÄGEN 44 FARSTA

Tel. 08/94 21 77

Ring och hör våra priser

Rabatt på sten 300:–
 Gravering av namn 150:–

Reducerade priser för pensionärer

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner
Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
ISSN 0345-6706

Johan Kokla
Lina Sandells plan 32

126 65 HÄGERSTEN

Endel Parsman, född den 30 oktober 1924, Reval

Evald Strömkvist, född den 30 oktober 1924, Rickul

Anders Nee, född den 7 november 1924, Ormsö

Einar Peedu, född den 9 november 1924, Nuckö

Linda Larsson, född Krusman, den 11 november 1924, Nuckö

Johannes Elof Hansson, född den 14 november 1924, Nuckö

Elna Jern, född Lindström, den 21 november 1924, Rickul

Kuido Gering, född den 23 november 1924, Reval

Helga Iverson, född den 26 november 1924, Valga

Arne Bernhard Strömkvist, född den 26 november 1924, Rickul

Einar Valentin Lindström, född den 28 november 1924, Nuckö

Gottfrid Josef Stahl, född den 2 december 1924, Rickul

Emil Beckman, född den 6 december 1924, Ormsö

Karl Berggren, född den 6 december 1924, Ormsö

Sigrid Virginia Carlström, född Notman, den 6 december 1924, Ormsö

Ivar Sjöström, född den 6 december 1924, Nuckö

Lydia Kristina Elisabet Skårelid, född Öman, den 8 december 1924, Runö

Johannes Nee, född den 11 december 1924, Ormsö

Gunnar Valfrid Blomberg, född den 13 december 1924, Rickul

Axel Alvik Peedu, född den 14 december 1924, Nuckö

Maria Åberg, född Lindström, den 14 december 1924, Ormsö

Axel Massalin, född den 18 december 1924, Ormsö

Alexander Edvin Sjöman, född den 21 december 1924, Ormsö

Alfred Murman, född den 22 december 1924, Ormsö

Franz Arm, född den 23 december

1924, Reval

Hulda Olivia Cederberg, född Ahlström, den 23 december 1924, Ormsö

Hjalmar Grönberg, född den 23 december 1924, Nuckö

Sven Allan Gottkamp, född den 29 december 1924, Hapsal

Emil Kasper Ekeblad, född den 30 december 1924, Runö

60 år

Ingrid Karlsson, född Grönberg, den 10 oktober 1929, Nuckö

Hjalmar Manfred Enggrön, född den 18 oktober 1929, Rågöarna

Manfred Kask, född den 19 oktober 1929, Nuckö

Emil Johannes Alström, född den 23 oktober 1929, Ormsö

Ida Rut Hörnström, född den 23 oktober 1929, Ormsö

Ilmar Alkvist, född den 28 oktober 1929, Ormsö

Erlich Adolf Magnusson, född den 6 november 1929, Rickul

Cecilia Hallman, född den 9 november 1929, Rickul

Johannes Ahlström, född den 10 november 1929, Ormsö

Gottfrid Mickelin, född den 11 november 1929, Ormsö

Arvid Evald Nyman, född den 11 november 1929, Ormsö

Johannes Jöers, född den 12 november 1929, Nuckö

Leida Rosilda Kärman, född den 14 november 1929, Nuckö

Adolf Sven Luks, född den 2 december 1929, Odensholm

Agneta Ambros, född den 14 december 1929, Nuckö

Alfred Verner Jonell, född den 22 december 1929, Ormsö

Aili Alberg, född den 30 december 1929, Pernau

50 år

Ruth Jagupsoo, född den 2 oktober 1939, Hapsal

Teodor Hamberg, född den 10 oktober

1939, Rickul

Klara-Ottilia Marks, född den 11 oktober 1939, Odensholm

Ellen Maria Jäger, född den 18 oktober 1939, Runö

Selma Astrid Stenbeck, född Slät, den 20 oktober 1939, Ormsö

Erik Arne Kesküll, född den 23 oktober 1939, Reval

Solveig Signhild Blidell, född Lilja, den 24 oktober 1939, Ormsö

Hedvig Matilda Schönberg, född den 2 november 1939, Rickul

Thea Inez Vogel, född den 2 november 1939, Reval

Klara Gunilla Vesterby, född den 3 november 1939, Rickul

Einar Tanseri, född den 6 november 1939, Nuckö

Arthur Edvard Algren, född den 8 november 1939, Runö

Hulda Astrid Sandell, född den 8 november 1939, Ormsö

Ellin Svahn, född den 13 november 1939, Ormsö

Rein Schönberg, född den 18 november 1939, Reval

Inga-Hilda Marks, född den 21 november 1939, Odensholm

Lena Margarita Olsson, född Hamberg, den 23 november 1939, Rickul

Via Fagerström, född den 24 november 1939, Vippal

Nils Olof Lagman, född den 26 november 1939, Rickul

Signe Söderman, född den 4 december 1939, Vippal

Bertil Ingvald Åkerblad, född den 13 december 1939, Rickul

Ingrid Gunhild Vidén, född Lindblom, den 14 december 1939, Ormsö

Sylvi Koinberg, född den 17 december 1939, Nuckö

Gunn Elfrida Ekman, född den 29 december 1939, Rickul

Marianne Vesterman, född den 31 december 1939, Rickul